ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਫਰਵਰੀ 1999 ਮੁੱਲ : 10 ਰੁਪਏ

ੴ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ
ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ
ਐਮ. ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ)
ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ.

ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਤਰਸੀ

ਸਹਿਯੋਗੀ
ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਚੋਪੜਾ
ਸ. ਜੋਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਹਲ
ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸੋਮਲ
ਸ. ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ
ਪ੍ਰੋ. ਸਤਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਚਿੱਤਰਕਾਰ
ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀਪ

ਲੇ ਆਉਟ
ਸੋਹਲ ਸਪੈਸ਼ਲਸ

ਸਰਪ੍ਰਸਤ
ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ:)
1051, ਸੈਕਟਰ 27-ਬੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
ਫੋਨ : 650696

'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਚੈੱਕ/ ਡਰਾਫਟ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਜੀ ।

ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਲਈ ਪਤਾ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਰਜਿ.
422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ,
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ - 160 015

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਨੇ ਸਿਰਜਣਾ ਪ੍ਰਿੰਟਿਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰਜ਼ ਐਸ.ਸੀ.ਐਫ 107, ਫੇਜ਼ -7, ਮੋਹਾਲੀ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ 422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ।

ਅੰਕ 2 ◆ ਸਾਲ ਗਿਆਰਵਾਂ ◆ ਫਰਵਰੀ 1999

ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ 2

ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ 3

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ 4
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਸੰਗੀਤ ਇੱਕ ਅਥਾਹ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ -
ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ : ਇੱਕ ਮੁਲਾਕਾਤ 7
ਲਾਲ ਸਿੰਘ

ਤਬਲੇ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਕ ਸ਼ਬਦਾਲਵੀ - II 10
ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਧਾਰੀਵਾਲ

ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ
ਸਿੱਖ ਅਖਵਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ? 13
ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਲਾਵਰੀ

ਪੁਸਤਕ ਸਮੀਖਿਆ 17
ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਬੈਦਵਾਣ

ਸਮਾਚਾਰ 18
ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਦਲਜੀਤ ਪਰਮ

Kirtan of Asa-Di-Var 19
Daljit Singh

ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਵੇਰਵਾ 23
ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਚੋਪੜਾ

ਗੁਰਮੁਖ ਢੂਂਢ ਢੂੰਢੇਦਿਆਂ (Free Matrimonial Service) 29

ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਇਕ ਕਾਪੀ	10 ਰੁ:
ਸਲਾਨਾ	100 ਰੁ:
ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ (15 ਸਾਲ)	1000 ਰੁ:
ਵਿਦੇਸ਼ ਸਲਾਨਾ	500 ਰੁ:
ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ (15 ਸਾਲ)	5000 ਰੁ:

ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਪਿਛਲਾ ਕਵਰ	3000 ਰੁ:
ਕਵਰ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪੰਨੇ	2000 ਰੁ:
ਸਧਾਰਨ ਪੂਰਾ ਪੰਨਾ	1000 ਰੁ:

ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ

★ ਕਦੀ ਕਦੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸਹੀ ਮੰਜਿਲ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਭਟਕਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਲਈ ਸਾਡਾ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਮਨ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਇਕ ਮਕਸਦ ਦੇ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਸਾਰਥਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ। ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਟਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਆਸ਼ਾ, ਮਨਸਾ, ਲੋਭ, ਈਰਖਾ ਦਾ ਇੱਕ ਜਾਲ ਜਿਹਾ ਵਿਛਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਸ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿੰਨਾਂ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ। ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ ਹਰ ਕੋਈ ਭੁਗਤਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜੇ ਆਪ ਦੁਖੀ ਹੋਣ ਤਾਂ ਰੋਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿੱਚ ਦੁਖ ਹੀ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਜੋ ਆਪਣੇ ਲਈ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋ ਉਹੀ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਕੁਝ ਕੁ ਕੰਮ ਐਸੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਜਿਹੜੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਸੁਖ ਦੇਣ। ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਦੇਖ ਕੇ ਸੁਖੀ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਪਰਮ ਆਨੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਲਈ ਮਾਰਗ ਹੈ, ਆਓ ਇਸ ਤੇ ਚਲ ਕੇ ਵੇਖੀਏ।

ਬਬਲੀ ਐਸ.ਸਿੰਘ / ਲੁਧਿਆਣਾ

★ 'ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ' ਬੜਾ ਹੀ pleasing ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ। ਇਸ ਹੈਡਿੰਗ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ।

'ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆਂ' ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਇਸ ਪਿਆਰੀ ਲਾਈਨ ਨੂੰ ਐਸੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਕੈਸੇ ਸੋਹਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਖੂਬ। ਅਗਰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਜਰੂਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਨੋਟੇਸ਼ਨਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕੀਰਤਲ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਚਾਅ ਉਠਿਆ ਹੈ। ਅਜੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ।

ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਬਾਰੇ ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਵਾਲੇ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਤਨਾਮ ਕੌਰ / ਬੰਬਈ

★ ਜਨਵਰੀ ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਦਾ ਅੰਕ ਬੇਹਦ ਪਸੰਦ ਆਇਆ। ਸੰਪਾਦਕੀ ਨੋਟ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ, ਪੁਸਤਕ ਸਮੀਖਿਆ ਡਾ. ਹਰਨੇਕ ਸਿੰਘ ਕਲੇਰ, ਕੈਸੇਟ ਸਮੀਖਿਆ ਵਿਚ ਭਾਈ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੈਸਟ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ, ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਨੋਟੇਸ਼ਨਾਂ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਸਰਦਾਰ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਆਈਆਂ।

ਮੰਗਤ ਸਿੰਘ ਮਸਤਾਨਾ / ਮਲੋਟ

★ We fully appreciate your crusade to high light the glaring shortcomings in our 'attitudanal stance' towards almost, the basic tenets of Sikhism. Your examples of roof of the school leaking while Gurdwara has marbel all over; bargaining for Kirtan 'Bheta' and a 'Sewadar' slapping a poor child when trying to get at 'Langar'.These are very serious 'attitudanal' shortcomings.

I had a long-quiet-thinking period about what you have high-lighted. Inspite of large and varied experience, I could not think of any manner or method (to be suggested) to bring about changes for the better. Specially so in the wake of what is happening on the 'Panthic' scene. If the 300th birthday celebrations cannot unite the community ,what can? Very difficult situation.

Not withstanding the confused and complex 'Panthic' atmosphere, we need to have an intellectual forum in which well known wise and judicious people are included to take stock of these day to day problems and draw out a guideline in terms of Do's & Dont's which should have some backing from the official bodies like SGPC etc.

In addition, I would recommend that each Gurdwara committee should have 3-5 prominent local citizens nominated for deliberations in the administration of Gurdwara's. These citizens should present the common 'Sangats' point of view in these deliberations.

More than that, it is the job of some visionaries like you, Maskinji and many others to bring about awareness of these shortcomings and get the correct concepts (as per Sri Granth Sahib) into practice.

Please keep the good work going. We wish you and 'Amritkirtan' success all the way.

Col. A.S. Rattan (Retd.) / Chandigarh

ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ

ਨਵਾਂ ਸਾਲ ਮੁਬਾਰਕ

ਦਸੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਸੱਜਣਾਂ, ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੇ ਸਨੇਹੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਇਛਾਵਾਂ ਭਰੇ ਸੁੰਦਰ ਕਾਰਡ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਲੱਖ ਲੱਖ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਐਸੇ-ਐਸੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਸੁਹਿਰਦ ਸੱਜਣ ਬਖਸ਼ੇ। ਹਰ ਸਾਲ ਆਸ ਬਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਾਲ ਕੁਝ ਐਸਾ ਚਮਤਕਾਰ ਵਾਪਰੇਗਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬੇਸੁਰਾ ਪਨ ਤੇ ਬੇਤਾਲਾਪਨ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਲੰਘਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਐਸਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬੇਸੁਰਾਪਨ ਅਤੇ ਬੇਤਾਲਾਪਨ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਆਪਣਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਾਇਨਾਤ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਤਾਲ ਬੱਧ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸੁਰੀਲਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਉਹਦੀ ਲੈਅ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਟਿਕਾਉਂਦਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਤੈਨੂੰ ਅਸਲੀ ਸੁਰੀਲੇ ਪਨ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਤੂੰ ਆਪ ਤਾਲੋਂ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ਹੈਂ ਇਸ ਲਈ ਤੈਨੂੰ ਸੁਰ ਵੀ ਬੇਸੁਰੀ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ।

ਪਹਿਲੀ ਜਨਵਰੀ 1999 ਨੂੰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਫਰ ਵਿਚ ਸਾਂ। ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਰਹੇ ਸੀ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਧੁੰਦ ਦੀ ਚਿੱਟੀ ਚਾਦਰ ਵਿਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੁਨੇਹਾ ਸੀ ਕਿ ਦੂਰ ਹੀ ਨੇ ਵੇਖੀ ਜਾਇਆ ਕਰ-ਥੋਹੜਾ ਨਿਕਟ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਲਿਆ ਕਰ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪਾਨੀਪਤ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਮਿੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਕਾਲਰਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬੀਬੀ ਰੇਸ਼ਮ ਕੌਰ ਨੂੰ ਤਕਲੀਫ ਦਿੱਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਹੋਇਆ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਸੁਣਿਆ। ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੱਜਣਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਕੁਝ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਇਛਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

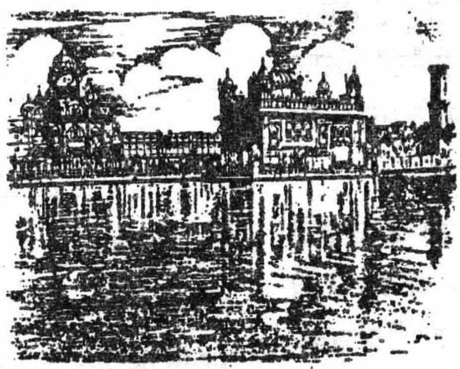

ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਆਗੈ ਸੁਖੁ ਮੇਰੇ ਮੀਤਾ ॥ ਪਾਛੇ ਆਨਦੁ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਤਾ ॥ ਪਰਮੇਸੁਰਿ ਬਣਤ ਬਣਾਈ ॥ ਫਿਰਿ ਡੋਲਤ ਕਤਹੂ ਨਾਹੀ ॥੧॥ ਸਾਚੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿਉ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ॥ ਹਰਿ ਸਰਬ ਨਿਰੰਤਰਿ ਜਾਨਿਆ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸਭ ਜੀਅ ਤੇਰੇ ਦਇਆਲਾ ॥ ਅਪਨੇ ਭਗਤ ਕਰਹਿ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਾ ॥ ਅਚਰਜੁ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ॥ ਨਿਤ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਧਿਆਈ ॥੨॥੨੩॥੮੭॥ (ਪੰਨਾ ੬੩੦)

ਅਰਥ :- ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਗਾਂਹ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਸੁਖ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਬੀਤ ਚੁਕੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਨੰਦ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਪਰਮੇਸਰ ਨੇ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾ ਰੱਖੀ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਕਿਤੇ ਭੀ ਡੋਲਦਾ ਨਹੀਂ।੧।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਾਲਕ (ਦੇ ਨਾਮ) ਨਾਲ ਪਤੀਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਭ ਵਿਚ ਇਕ ਰਸ ਵੱਸਦਾ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।੧।ਰਹਾਉ।

ਹੇ ਦਇਆ ਦੇ ਘਰ ਪ੍ਰਭੂ ! ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਤੇਰੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਅਸਚਰਜ-ਸਰੂਪ ਹੈਂ। ਤੇਰੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਭੀ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ) ਸਦਾ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ੨।੨੩॥੮੭॥

ਦਾਸ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਾਨੂੰ ਸੁਮੱਤ ਬਖਸ਼ੇ

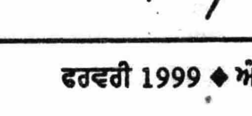

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ *

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ 16 ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਖ ਰਾਗ ਹਨ : ਸਿਰੀ, ਗਉੜੀ, ਆਸਾ, ਗੁਜਰੀ, ਸੋਰਠਿ, ਧਨਾਸਰੀ, ਜੈਤਸਿਰੀ, ਸੂਹੀ, ਬਿਲਾਵਲ, ਗੌਂਡ, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਾਰੂ, ਕੇਦਾਰਾਂ, ਭੈਰਉ, ਬਸੰਤ, ਮਲਾਰ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣੁ, ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਰਾਗ ਸਿਰਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਥੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਰੂਪ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਰਾਹੀਂ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ :- ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਦਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਉਸਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਸਤ ਜਾਂ ਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਦ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਹ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਰੜਾ ਬੰਧੇਜ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਲਪਨਾ ਦੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਤੋਲ ਤੁਕਾਂਤ ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਹੈ। ਛੰਦ ਅਤੇ ਧੁਨਾਂ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੇ ਸਰੋਦੀ ਅੰਸ਼ ਅਤੇ ਗਾਇਨ ਦੀ ਆਸਾਨੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੀਤ ਕਾਵਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੀਤ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਕਵਿਤਾ ਜੋ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਤਾਲ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਰਾਗ ਜਾਂ ਧੁਨ ਵਿੱਚ ਗਾਈ ਜਾ ਸਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੀਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਦ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਪਦਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਲਗਪਗ ਹਰ ਪਦੇ ਵਿੱਚ ਸਥਾਈ ਦੀ ਤੁਕ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਰਹਾਉ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ 'ਰਹਾਉ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਟੇਕ, ਸਥਾਈ, ਉਹ ਪਦ ਜੋ ਗਾਉਣ ਵੇਲੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਅੰਤਰੇ ਪਿਛੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ। ਰਹਾਉ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਦੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ -

ਤੋਹੀ ਮੋਹੀ ਮੋਹੀ ਤੋਹੀ ਅੰਤਰ ਕੈਸਾ॥
ਕਨਕ ਕਟਿਕ ਜਲ ਤਰੰਗ ਜੈਸਾ ॥
ਜਉਪੈ ਹਮ ਨ ਪਾਪ ਕਰੰਤਾ ਅਹੇ ਅਨੰਤਾ ॥
ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਨਾਮੁ ਕੈਸੇ ਹੁੰਤਾ।ਰਹਾਉ॥
ਤੁਮ ਜੁ ਨਾਇਕ ਆਛਹੁ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ॥
ਪ੍ਰਭ ਤੇ ਜਨ ਜਾਨੀਜੈ ਜਨ ਤੇ ਸੁਆਮੀ ॥੨॥
ਸਰੀਰ ਅਰਾਧੈ ਮੋ ਕਉ ਬੀਚਾਰੁ ਦੇਹੂ ॥
ਰਵਿਦਾਸ ਸਮਦਲ ਸਮਝਾਵੈ ਕੋਊ॥੩॥ (ਪੰਨਾ ੯੩)

ਇਹ ਪਦਾ ਤਿਪਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬੰਦ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਬੰਦ 'ਰਹਾਉ' ਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਪਦੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ '੩' ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

'ਰਹਾਉ' ਦਾ ਪਦ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਪਦਿਆਂ ਨੂੰ 'ਧਰੁਪਦ' ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਡਾ. ਨਜ਼ੀਰ ਮੁਹੰਮਦ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਦੇ ਪਦਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਰਹਾਉ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਧਰੁਵ' ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧਰੁਪਦ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਧਰੁਪੱਦ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, "ਧਰੁਵ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਅਚੱਲ ਜਾਂ ਦੇਰ ਤੱਕ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ। ਇਹਨਾਂ ਅਰਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਵਲ ਈਸ਼ਵਰ ਹੀ ਧਰੁਵ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਪਦਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰੁਪਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪਦ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਧਰੁਪਦ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧਰੁਪਦ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ ਅਚਾਰੀਆ ਭਾਤਖੰਡੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਧਰੁਪਦ ਦੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਚਾਰ ਭਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਾਇਕ ਤੁਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਭਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸਥਾਈ ਅੰਤਰਾ, ਸੰਚਾਰੀ ਤੇ ਆਭੋਗ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਬੰਦ ਰੱਖੇ ਜਾਣ ਇਹ ਗਾਇਕ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਧਰੁਪਦ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ

* 422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਬੰਦ ਦੇ ਗਾਇਨ ਤੋਂ ਬਾਦ 'ਰਹਾਉ' ਦੀ ਤੁਕ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇੰਜ ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁੱਕ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਸਰੋਤੇ ਦੇ ਮੰਨ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਾਇਨ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਸਰਸਤਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਿਛੇ ਦੱਸੇ ਪਦੇ ਦਾ ਗਾਉਣ ਵੇਲੇ ਸਰੂਪ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ :-

ਸਥਾਈ — ਜਊਪੈ ਹਮ ਨ ਪਾਪ ਕਰੰਤਾ ਅਹੇ ਅਨੰਤਾ
ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਨਾਮੁ ਕੈਸੇ ਹੁੰਤਾ ।

ਅੰਤਰਾ — ਤੋਹੀ ਮੋਹੀ ਮੋਹੀ ਤੋਹੀ ਅੰਤਰ ਕੈਸਾ ।
ਕਨਕ ਕਟਿਕ ਜਲ ਤਰੰਗ ਜੈਸਾ ।

ਸਥਾਈ — ਜਊਪੈ ਹਮ ਨ ਪਾਪ ਕਰੰਤਾ ਅਹੇ ਅਨੰਤਾ ।
ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਨਾਮੁ ਕੈਸੇ ਹੁੰਤਾ ।

ਅੰਤਰਾ — ਤੁਮ ਜੁ ਨਾਇਕ ਆਛਹੁ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ।
ਪ੍ਰਭੂ ਤੇ ਜਨ ਜਾਨੀਜੇ ਜਨ ਤੇ ਸੁਆਮੀ ।

ਸਥਾਈ — ਜਊਪੈ ਹਮ ਨ ਪਾਪ ਕਰੰਤਾ ਅਹੇ ਅਨੰਤਾ
ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਨਾਮੁ ਕੈਸੇ ਹੁੰਤਾ ।

ਅੰਤਰਾ — ਸਰੀਰ ਅਰਾਧੈ ਮੋ ਕਉ ਬੀਚਾਰੁ ਦੇਹੂ ।
ਰਵਿਦਾਸ ਸਮਦਲ ਸਮਝਾਵੈ ਕੋਊ ।

ਸਥਾਈ — ਜਉ ਪੈ ਹਮ ਨ ਪਾਪ ਕਰੰਤਾ ਅਹੇ ਅਨੰਤਾ ।
ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਨਾਮ ਕੈਸੇ ਹੁੰਤਾ ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ 'ਰਹਾਉ' ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ 'ਚੋਂ ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਰੋਤਾ ਮੁੱਖ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਾਇਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਰਹਾਉ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਸੰਬੋਧਨੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਮ ਹੋਇਆ ਹੈ :-

ਅਬ ਮੋਹਿ ਖੂਬ ਵਤਨ ਗਹ ਪਾਈ ।
ਊਹਾਂ ਖੈਰਿ ਸਦਾ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ।(ਪੰਨ 345)

ਕੋ ਬਨਜਾਰੋ ਰਾਮ ਕੋ ।
ਮੇਰਾ ਟਾਂਡਾ ਲਾਦਿਆ ਜਾਇ ਰੇ ।(ਪੰਨ 345)

ਮਾਈ ਗੋਬਿੰਦ ਪੂਜਾ ਕਹਾ ਲੈ ਚਰਾਵਉ।
ਅਵਰ ਫੂਲ ਅਨੂਪ ਨ ਪਾਵਉ।

ਪ੍ਰਾਨੀ ਕਿਆ ਮੇਰਾ ਕਿਆ ਤੇਰਾ ।
ਜੈਸੇ ਤਰਵਰ ਪੰਖਿ ਬਸੇਰਾ ।

ਕਿਆ ਤੂ ਸੋਇਆ ਜਾਗ ਇਆਨਾ।
ਤੈ ਜੀਵਨੁ ਜਗਿ ਸਚੁ ਕਰ ਜਾਨਾ।

ਤੂ ਕਾਂਇ ਗਰਬਹਿ ਬਾਵਲੀ ।
ਜੈਸੇ ਭਾਦਉ ਖੂਬਰਾਜ
ਤੂ ਤਿਸ ਤੇ ਖਰੀ ਉਤਾਵਲੀ।

ਨਾਗਰਜਨਾ ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਬਿਖਿਆਤ ਚੰਮਾਰੀ।

ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤ – ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਤਰਤੀਬ ਅਤੇ ਦੁਹਰਾਉ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਈਫਰ ਈਵਾਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਉ ਤੋਂ ਵੀ ਅਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੰਦ ਦਾ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਾ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਾਤਮਕ ਤਰਤੀਬ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇੰਝ ਤਰਤੀਬ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਨੰਦ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ ਤਾਲਮਈ ਦਬਾਅ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਵਰਗਾ ਰਸ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਹਜਾਰੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦਿਵੇਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਾਇਨ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸਥਾਨ ਸੁਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਸਥਾਨ ਛਣਕਾਰ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਹੈ, ਪਦ ਦੇ ਨੀਯਤ ਬੰਦਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਨਾਲ ਪਦ ਅਤੇ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਛਣਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਰੋਤੇ ਦੇ ਭਾਵਕ ਆਵੇਗਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਅਰਥ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਤੱਤ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸਰੋਤੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਸਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਵੀ ਤੇ ਅਲੋਚਕ ਟੀ.ਐਸ. ਈਲੀਅਟ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਤੇ ਸੰਦਰਭ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਓ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਵਾਕ ਅੰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਓ ਨਾਲ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜੁਗਤ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਮਤੁਕਾਂਤਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਦੁਹਰਾਉ :-

ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾਲ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਦੀ ਧੁਨੀ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :-

ਤੋਹੀ ਮੋਹੀ ਮੋਹੀ ਤੋਹੀ ਅੰਤਰ ਕੈਸਾ ।
ਕਨਕ ਕਟਿਕ ਕਾਲ ਤਰੰਗ ਜੈਸਾ ।
ਮੇਰੀ ਸੰਗਤ ਪੋਚ ਸੋਚ ਦਿਨ ਰਾਤੀ।
ਕਾਇਮੁ ਦਾਇਮੁ ਸਦਾ ਪਾਤਸਾਹੀ ।

ਦੋਮ ਨ ਸੇਮ ਏਕ ਸੋ ਆਹੀ ।

ਮੈ ਰਾਮ ਨਾਮ ਧਨੁ ਲਾਦਿਆ ਬਿਖੁ ਲਾਦੀ ਸੰਸਾਰ

ਉਰਵਾਰ ਪਾਰ ਕੇ ਦਾਨੀਆ ਲਿਖਿ ਲੇਹੁ ਆਲ ਪਤਾਲ ।

ਕੂਪ ਭਰਿਓ ਜੈਸੇ ਦਾਦਰਾ ਕਛੁ ਦੇਸ ਬਦੇਸ ਨਾ ਬੂਝ।

ਕਰਮ ਅਕਰਮ ਬੀਚਾਰੀਆ ਸੰਕਾ ਸੁਨਿ ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ।

ਬਾਹਰੁ ਉਦਕ ਪਖਾਰੀਐ ਘਟ ਭੀਤਰਿ ਬਿਬਿਧ ਬਿਕਾਰ ।

ਭਗਤਿ ਜੁਗਤਿ ਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰੀ ਭ੍ਰਮ ਬੰਧਨ ਕਾਟਿ ਬਿਕਾਰ।

ਸੋਈ ਬਸਿ ਰਸਿ ਮਨ ਮਿਲੈ ਗੁਨ ਨਿਰਗੁਨ ਏਕ ਬਿਚਾਰ।

ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਨਹੀਂ ਉਪਜੈ ਤਾਂ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਉਦਾਸ।

ਮ੍ਰਿਗ ਮੀਨ ਭ੍ਰਿੰਗ ਪਤੰਗ ਕੁੰਚਰ ਏਕ ਦਖ ਬਿਨਾਸ ।

ਰਵਿਦਾਸ ਦਾਸ ਉਦਾਸ ਤਜ ਭ੍ਰਮ ਤਪਨ ਤਪੁ ਗੁਰ ਗਿਆਨ।

ਨੀਚ ਰੂਖ ਤੇ ਊਚ ਭਏ ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਨਿਵਾਸਾ।

ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਪਦਾਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਉ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਕੁਝ ਖਾਸ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਉ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤੋਹੀ ਮੋਹੀ ਮੋਹੀ ਤੋਹੀ ਅੰਤਰ ਕੈਸਾ ।

ਕਨਕ ਕਟਿਕ ਜਲ ਤਰੰਗ ਜੈਸਾ ।

ਪ੍ਰਭੁ ਤੇ ਜਨ ਜਾਨੀਜੈ ਜਨ ਤੇ ਸੁਆਮੀ

ਮਲਿਨ ਭਾਈ ਮਤਿ ਮਾਧਵਾ।

ਦੁਖੀ ਦੁਹਾਗਨਿ ਦੁਇ ਪਖ ਹੀਨ ।

ਦੁਖੀਆ ਦਰਦੰਦ ਦਰਿ ਆਇਆ।

ਉਹ ਤਉ ਭੂਤੁ ਭੂਤੁ ਕਰਿ ਭਾਗੀ।

ਜੋਈ ਜੋਈ ਜੋਰਿਓ ਸੋਈ ਸੋਈ ਫਾਟਿਓ।

ਏਕਿ ਹੀ ਏਕ ਅਨੇਕ ਹੋਇ ਬਿਸਥਾਰਿਓ।

ਨਾਮ ਕੀ ਨਾਮਨਾ ਸਪਤ ਦੀਪਾ।

ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਇੱਕ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਦੁਹਰਾਉ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :-

ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨ ਜਪਹਿ ਰਸਨਾ ।

ਜਹ ਜਹ ਜਾਓ ਤਹਾ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ।

ਪ੍ਰਾਨੀ ਕਿਆ ਮੇਰਾ ਕਿਆ ਤੇਰਾ ।

ਲੋਗ ਗੈਠਿ ਗੈਠਿ ਖਰਾ ਬਿਗੂਚਾ ।

ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ ਰਮਈਆ ਕਾਰਨੇ ਕਾਰਨ ਕਵਨ ਅਬੋਲ।

ਪਲੁ ਪਲੁ ਹਰਿ ਜੀ ਤੇ ਅੰਤਰ ਪਾਰਿਓ।।

ਉਹ ਤਉ ਭੂਤ ਭੂਤ ਕਰਿ ਭਾਗੀ।

ਮੁਕੰਦ ਮੁਕੰਦ ਜਪਹੁ ਸੰਸਾਰ।

ਏਕ ਹੀ ਏਕ ਅਨੇਕ ਹੋਇ ਬਿਸਥਾਰਿਓ।

ਆਨਰੇ ਆਨ ਭਰਪੂਰਿ ਸੋਇ ਸੋਉ

ਜੋਈ ਜੋਈ ਜੋਰਿਓ ਸੋਈ ਫਾਟਿਓ।

ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਵਾਕੰਸ਼ ਦੀ ਦੁਹਰਾਈ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ :-

ਜਉ ਤੁਮ ਗਿਰਿਵਰ ਤਉ ਹਮ ਮੋਰਾ।

ਜਉ ਤੁਮ ਚੰਦ ਤਉ ਹਮ ਭਏ ਹੈ ਚਕੋਰਾ

ਸਾਚੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹਮ ਤੁਮ ਸਿਉ ਜੋਰੀ।

ਤੁਮ ਸਿਉ ਜੋਰਿ ਅਵਰ ਸੰਗ ਤੋਰੀ।

ਨਾਮ ਤੇਰੋ ਆਸਨੋ ਨਾਮ ਤੇਰੋ ਉਰਸਾ,

ਨਾਮ ਤੇਰਾ ਕੇਸਰੋ ਲੈ ਛਿਟਕਾਰੇ।

ਨਾਮ ਤੇਰਾ ਅੰਭਲਾ ਨਾਮ ਤੇਰੋ ਚੰਦਨੋ,

ਘਸਿ ਜਪੇ ਨਾਮੁ ਲੈ ਤੁਝਹਿ ਕਉ ਚਾਰੇ।

ਕਈ ਸਥੱਲਾਂ ਤੇ ਬਹੁ ਤੁਕਾਤਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:-

ਮੇਰੀ ਜਾਤ ਕਮੀਨੀ ਪਾਤ ਕਮੀਨੀ ਓਛਾ ਜਨਮ ਹਮਾਰਾ

ਮਨ ਸੁ ਮਧੁਕਰ ਕਰਉ ਚਰਨ ਹਿਰਦੈ ਧਰਉ ਰਸਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਮ ਨਾਮ ਭਾਖਉ

ਧੰਨਿ ਸੁ ਗਾਉ ਧੰਨਿ ਸੁ ਠਾਉ ਧੰਨਿ ਪੁਨੀਤ ਕੁਟੰਬ ਸਭ ਲੋਇ।

ਪੜੀਏ ਗੁਨੀਐ ਨਾਮ ਸਭ ਸੁਨੀਐ ਅਨਭਉ ਭਾਉ ਨ ਦਰਸੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਰਮ ਜਾਣਨ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਮਾਣਨ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਉਚਾਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ■

ਆਪਣੇ ਸਨੇਹੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਤੋਹਫੇ ਵਜੋਂ ਭੇਟ ਕਰੋ !

ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਨੇਹੀ ਨੂੰ ਤੋਹਫਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ! ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਭੁਲ-ਭੁਲਾ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਨੇਹੀ ਕੋਲ ਪੁੱਜ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਾਏਗਾ। ਅੱਜ ਹੀ ਚੰਦਾ ਭੇਜ ਕੇ ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਤੋਹਫਾ ਭੇਟ ਕਰੋ।

ਸੰਗੀਤ ਇੱਕ ਅਥਾਹ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ – ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ : ਇੱਕ ਮੁਲਾਕਾਤ

ਮੁਲਾਕਾਤੀ – ਲਾਲ ਸਿੰਘ

ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਨਹੀਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਭਰ ਵਿਚ ਜਦ ਕਲਾਸਿਕ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਛਿੜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਈ ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਗੁਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਗੀ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਮੂਹਰਲੀ ਪਾਲ 'ਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਖਾਨਦਾਨੀ ਵਿਰਸਾ, ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਗਾਇਕੀ ਪਰਿਵਾਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਮਰਾਸੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡ ਬੋਦਲਾਂ (ਗਰਨਾ ਸਾਹਿਬ), ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚਰਨ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ, ਨੂੰ ਭਾਈ ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਗੁਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਲਾਸਕੀ ਗਾਇਕੀ ਨੇ ਦੂਨੀਆ ਭਰ ਵਿਚ ਰੋਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਪੇਸ਼ ਹੈ ਭਾਈ ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਬਾਤ-ਚੀਤ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੁ ਜਿਨਾ ਸਾਰ ।

? ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ। ?

– ਸਾਡਾ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਬੋਦਲਾਂ ਹੀ ਹੈ, ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਾਤਾ ਮੁਖਤਿਆਰ ਕੌਰ।

? ਕਿੰਨੇ ਭੈਣ ਭਾਈ ਓ ਤੁਸੀਂ ?

– ਅਸੀਂ ਛੇ ਭਾਈ ਹਾਂ, ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਵਿਚੋਂ ਚਾਰ ਦਾ ਪੇਸ਼ਾ ਗਾਇਕੀ ਹੈ, ਕਲਾਸਕੀ ਗਾਇਕੀ ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਗੁਲਬਾਗ ਸਿੰਘ, ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ।

? ਤੁਸੀਂ ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿਥੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ?

– ਭਾਈ ਨੰਦ ਜੀ ਤੋਂ। ਸਾਡੇ ਨਾਨਾ ਜੀ ਸਨ ਭਾਈ ਨੰਦ ਜੀ, ਪਿੰਡ ਪਤਾਰਾ। ਮੈਂ 1958 'ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਣਿਆ।

? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਿਥੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ?

–ਪਟਿਆਲਾ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਉਸਤਾਦ ਆਸ਼ਿਕ ਅਲੀ ਤੋਂ। ਪਟਿਆਲਾ ਘਰਾਣਾ ਕਲਾਸਕੀ ਗਾਇਕੀ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਚਾਰ ਘਰਾਣਿਆ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੰਬਰ ਤੇ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

? ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੌਣ ਕੌਣ ਭਾਈ ਨੰਦ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ?

– ਹੈਨ ਤਾਂ ਕਈ ਸਨ ਪਰ ਇਕ ਮੇਰੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪੰਡਿਤ ਬਾਬੂ ਰਾਮ ਦਸੂਹੇ ਵਾਲਿਆਂ 'ਤੇ ਖਾਸ ਫਖਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਨਾਨਾ ਜੀ ।

? ਤੁਸੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਰਹੇ ਜਾਂ ਗਾਇਕੀ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵੰਨਗੀਆਂ ਵੀ ਅਪਨਾਈਆਂ ?

– ਮੈਂ 1958 ਤੋਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਗੀਤ ਗਜ਼ਲ ਵੀ ਗਾਏ । ਮੈਂ ਛੇਵੀਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸਾਂ। ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸਫਰੀ ਮੇਰੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਗੀਤ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਗਾਉਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਗਾਇਆ ਜ਼ਰੂਰ ਪਰ ਕਲਾਸਕੀ ਸੁਰ 'ਚ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੁਦਾਅ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਰਿਹਾ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ। ਭੰਗਵੇਂ ਜਿਹੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਈ ਰੱਖਣੇ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਤਾਨਪੁਰਾ ਮੋਢੇ 'ਤੇ। ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਮਨ 'ਚ ਆਇਆ ਉਥੇ ਹੀ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਦਸੂਹੇ ਤਲਾਅ ਦੇ ਉਜਾੜ ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸਾਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸੁਰ-ਗਾਇਣ 'ਚ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦਾ। ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਏ ਦਾ ਪਤਾ ਰਹਿੰਦਾ ਨਾ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦੇ ਦਾ, ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਅਜੀਬ ਵਾਕਿਆ ਹੋਇਆ। ਦਸੂਹੇ ਤਲਾਅ ਦਾ ਉਜਾੜ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਭੂਤਾਂ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਠਹਿਰਣ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਕ ਝਾੜੀ ਉਹਲੇ ਬੈਠਾ ਆਪਣੇ ਰਾਗ 'ਚ ਮਸਤ ਸੀ। ਉਧਰ ਬੰਨੀਓਂ ਲੰਘਦੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਤਲਾਅ ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਸੜਕ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਰੌਲੀ ਪਾ ਦਿੱਤੀ – "ਮੈਂ ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਤ ਗਾਉਂਦੇ ਆਪ ਸੁਣੇ ਆ, ਵਾਜੇ ਵੱਜਦੇ ਸੀ ਨਾਲ ਨਾਲ.....।"

? ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਾਧਨਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ?

– ਊਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਚਲਦੀ ਐ, ਪਰ ਘੋਰ ਤਪੱਸਿਆ ਬਾਰਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਚੱਲੀ। ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮਾਹੌਲ ਸੰਗੀਤਕ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਗਏ। ਗੁਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਖਾਸ ਕਰਕੇ।

? ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਾਲ ਫੁਲਕਾ ਕਿਵੇਂ ਚਲਿਆ ?

– ਪੁੱਛੋ ਕੁਝ ਨਾ। ਪੂਰੇ ਫਾਕਾ-ਮਸਤੀ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ ਉਹ। ਘਰ ਵਾਲੇ ਘੂਰ ਘੂਰ ਵਿਹੰਦੇ ਸਨ ਮੈਨੂੰ। ਮੈਥੋਂ ਵੱਧ ਤਾਨਪੁਰੇ ਨੂੰ। .... ਫਿਰ ਇਕ ਤਰਕੀਬ ਸੁਝੀ। ਦਾੜ੍ਹੀ ਕੇਸ ਰੱਖਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਣ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਪੱਕੇ ਰਾਗਾਂ 'ਚ। ਗੁਲਬਾਗ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸੰਗਤ 'ਚ ਜੋੜ ਲਿਆ, ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਨਾਲ।

? ਪੱਕੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰਬਾਣੀ । ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤੇ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਅਵਾਜਾਰ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ ਤੁਹਾਡੀ ਗਾਇਕੀ ਤੋਂ?

– ਨਹੀਂ ਐਸੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਕਲਾਸਕੀ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਲਾਸਕੀ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਵੀ ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ 'ਚ ਕਾਫੀ ਮਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਦਵਿੰਦਰ ਤਬਲੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਓਪਰਾ ਲੱਗਾ ਹੋਊ ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਸਾਡੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਤੇ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਆ ਮਾਇਆ ਦੇ ਗੱਫੇ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਬਖਸ਼ਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

? ਫਿਰ ਤਾਂ ਘਰਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਰਾਗ ਵਾਹਵਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੋਣਾ ?

– ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ। ਪਹਿਲੀਆਂ 'ਚ ਸਵੇਰੇ ਉਠ ਕੇ

ਜਦ ਮੈਂ ਰਿਆਜ਼ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਘਰਵਾਲੀ ਨੇ ਖਿਝਣਾ – ਕੀ ਰਾਮ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੜਕੇ ਤੜਕੇ। ਓਹੀ ਸੌਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੁੰਦਾ, ਓਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਆਅ....ਆਅ ਦਾ। ਤੇ ਹੁਣ....ਹੁਣ ਜਿਸ ਦਿਨ ਕਦੀ ਸਵਖਤੇ ਉਠੱਣ 'ਚ ਰਤੀ ਕੁ ਦੇਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਐ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਜੀ ਆਪ ਹਿਲਾ ਕੇ ਜਗਾਉਂਦੀ ਐ- "ਅੱਜ ਰਿਆਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਦੇਖੋ ਤਿੰਨ ਵੱਜਣ ਨੂੰ ਫਿਰਦੇ ਆ..।"

? ਸਵੇਰੇ ਕਿੰਨੇ ਵਜੇ ਰਿਆਜ਼ ਲਈ ਬੈਠਦੇ ਹੋ ?

– ਢਾਈ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਤੋਂ ਸਾਢੇ ਪੰਜ ਛੇ ਵਜੇ ਤੱਕ, ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਬਿਲਾ ਨਾਗਾ।

? ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੰਪੀਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਜਾਂ ਉਂਜ ਹੀ ਰੁਟੀਨ ਨਾਲ ?

– ਦੋਨੋਂ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਕੰਪੀਟੀਸ਼ਨ ਤੇ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਉਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਰਿਆਜ਼, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹਰ ਰਾਗ ਦਾ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਲਈ।

? ਹੁਣ ਤੱਕ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ 'ਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਚੁੱਕੇ ਹੋ ?

– ਇਹ ਬੜੀ ਲੰਮੀ ਸੂਚੀ ਐ, ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1974 'ਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਹਾੜਾ ਸੀ। 'ਰਾਗ ਕਿਦਾਰ' ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ। ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

? ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਜੱਥੇ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ?

– ਕਰੀਬ ਪੰਜਾਹ ਜੱਥੇ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਭਰ 'ਚੋਂ।

? ਤੁਹਾਡੀ ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੈਰ ਵੀ ਕਰਾ ਲਿਆਈ। ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਗਏ ਓ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕੀ ?

ਕਈ ਵਾਰ। ਅਸੀਂ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਕੈਨੇਡਾ ਗਏ ਆਂ, ਪੰਜ ਵਾਰ ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਛੇ ਵਾਰ ਇੰਗਲੈਂਡ।

? ਵਾਹ! ਫਿਰ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਗੱਫਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ।

–ਸੱਚਮੁੱਚ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਬੜੀ ਮਿਹਰ ਰਹੀ ਐ। ਪਰ ਮਾਇਆ ਤਾਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ, ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤ ਐ। ਇਹ ਜਿਵੇਂ ਆਉਂਦੀ, ਉਵੇਂ ਤੁਰ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ, ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਕਲਾ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਥਾਪਨਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਮਾਇਆ ਨਾਲੋਂ ਉੱਤਮ ਧਨ ਹੈ।

? ਪਰ ਹੋਰ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਜੱਥੇ ਨੇ ?

– 1991 ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਨੇ 'ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਰਾਗੀ' ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਬਖਸ਼ੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਇਨਾਮ ਸਨਮਾਨ ਮਿਲੇ।

ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਨਾਮ-ਸਨਮਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਇਨਾਮ, ਜਿਸ ਤੇ ਅਸੀ. ਭਰਪੂਰ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਹੈ – 1989 ਵਿਚ ਸੁਆਮੀ ਹਰੀ ਦਾਸ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ, ਭੁਪਾਲ ਵਲੋਂ ਮਿਲੀ ਆਹ (ਟਰਾਫੀ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ) 'ਸੰਗੀਤ-ਚੂੜਾਮਨੀ' ਦੀ ਉਪਾਧੀ।

? ਇਹ ਤਾਂ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਕਲਾ ਜਗਤ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸੰਗੀਤ ਜਗਤ ਲਈ।

– ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਐ, ਜਾਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਐ ਤੇ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਦਮ ਵਿੱਚ ਦਮ ਐ। ਉਂਜ ਮਾਸਟਰ ਜੀ, ਸੰਗੀਤ ਇਕ ਅਥਾਹ ਸਮੁੰਦਰ ਐ, ਇਸ ਦੀ ਹਾਥ ਪਾਉਣੀ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਨਿਮਾਣੇ ਜਿਹੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਬਾਤ ਨਹੀਂ।

? 'ਹਰਬਲਭ' ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਕਦੀ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕੀਤੀ ?

– ਦੋ ਵਾਰ, 1982 ਅਤੇ 1997 ਵਿਚ। 1997 ਵਿਚ ਤਬਲੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਪੰਡਿਤ ਰਮਾਂਕਾਂਤ ਨੇ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਾਰੰਗੀ ਦੀ ਅਹਿਮਦ ਸਦੀਕੀ ਨੇ। ਦੋਨੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਫਨ ਦੇ ਉਸਤਾਦ।

? ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਘਟਨਾ ਜਿਹੜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਸੰਗੀਤ ਸਫਰ ਦੌਰਾਨ ਵਾਪਰੀ ਹੋਵੇ।

– ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਲਾਊਡ ਸਪੀਕਰ ਰਾਹੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਬਾਹਰ ਵੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਬਾਹਰ ਵੱਡੀ ਸੜਕ ਤੋਂ ਲੰਘਦੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਰੇਡੀਓ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਾਬ ਹਫੀਜ਼ ਅਹਿਮਦ ਖਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਪਲ ਦੋ ਪਲ ਰੁਕਣਾ ਪਿਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਆਵਾਜ਼, ਸਾਡਾ ਸੁਰ ਤਾਲ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਡਰਾਇਵਰ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਖੜੀ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਆਪ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਡਰਾਈਵਰ ਹੱਥ ਆਪਣਾ ਵਿਜ਼ਟਿੰਗ ਕਾਰਡ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਕੀਰਤਨ ਸਥਾਨ ਤੇ ਪੁੱਜਦਾ ਕਰਕੇ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਏ.ਆਈ.ਆਰ. ਦੇ ਦਫਤਰ ਮਿਲੀਏ।

ਗੁਰਦੁਆਰਿਓਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਫਤਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਤੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਕਾਰਡ ਦਿਖਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਰੇਡੀਓ 'ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ। ਭਾਈ ਜੀ ਏਦਾਂ ਨਹੀਂ ਰੇਡੀਓ ਤੇ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਐਡੀਸ਼ਨ ਟੈਸਟ ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਫਿਰ ਵਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਐ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਲਾਗਲੇ ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਫਾਰਮ ਲੈ ਕੇ ਭਰੋ। ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਸੱਦ ਕੇ ਤਹਾਡੀ ਆਵਾਜ਼ ਟੈਸਟ ਕਰਨਗੇ, ਜੇ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਯੋਗ ਹੋਈ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੌਕਾ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲੇਗਾ। ਫਿਰ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਵਿਜ਼ਡਿੰਗ ਕਾਰਡ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਵਧਾਇਆ। ਉਹ ਝੱਟ

ਦੇਣੀ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉੱਠੇ। ਸਾਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਜੱਫੀ 'ਚ ਲਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ - ਆਪਣਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਲਿਖ ਦਿਓ ਤੇ ਜਾਓ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਔਡੀਸ਼ਨ ਟੈਸਟ ਦਾ ਲੈਟਰ ਨਹੀਂ ਕੰਨਟੈਰਕਟ ਲੈਟਰ ਘਰ ਪਹੁੰਚੇਗਾ। ਤੁਹਾਡਾ ਰਾਗ ਮੈਂ ਸਵੇਰੇ ਸੁਣ ਲਿਆ ਹੈ।

ਇਉਂ ਅਸੀਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਟੈਸਟ ਦਿੱਤਿਆਂ ਆਲ ਇੰਡੀਆਂ ਰੇਡੀਓ ਲਈ ਚੁਣੇ ਗਏ।

? ਇਹ ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਦੀ ਉਪਲਬਧੀ ਐ ! ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਈ ਇਕ ਘਟਨਾ ਤੇ ਦੂਜੀ ?

- ਦੂਜੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਐ! ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਯਾਦਗਾਰੀ ਮੇਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ 'ਨੌ ਰਤਨਾਂ' ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਅੱਠ-ਰਤਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਵੀ, ਚਿੱਤਰਕਾਰ, ਖਿਡਾਰੀ, ਮੂਰਤੀਕਾਰ, ਨਰਿੱਤ ਕਲਕਾਰ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਕੋਮਲ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਸਵਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਉਹ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੜੀ ਸੌਖ ਨਾਲ ਚੁਣ ਲਏ ਪਰ ਨੌਵੇ ਰਤਨ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਪੇਸ਼ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਾਗ ਫੈਸਲਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਅੱਗੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ।

ਸੁਭਾਗ ਵੱਸ, ਸਾਡਾ ਜਥਾ ਜਵੱਦੀ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਣ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ 'ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ' ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਜਸੋਵਾਲ ਚੋਣ ਜਥਾ ਲੈ ਕੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਆਪਣੀ ਬਕਾਇਆ ਰਹਿੰਦੀ ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰਨ ਦਾ ਆਪਣੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਸ਼ਵਰਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸਾਡਾ ਜਥਾ 'ਨੌਵੇਂ ਰਤਨ' ਦਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਿਆ।

? ਇਹ ਤਾਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਕਲਾ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ। ਕੀ ਹੋਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਕ ਜਥਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਤੁਹਾਡੀ ਤਸੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਐ ?

- ਹੁੰਦੀ ਵੀ ਐ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ। ਜਿਹੜੇ ਜਥੇ ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨਣਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੱਜ ਕੱਲ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਜੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਉਣ ਦਾ ਨਾ ਅਭਿਆਸ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਕਲਾ।

? ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਗਏ ਹੋ ਇਧਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਜਾਂ ਇਧਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜੇ ਸਰੋਤੇ ਬਹੁਤਾ ਕਬੂਲਦੇ ਨੇ।

- ਬਸ ਬਰਾਬਰ ਬਰਾਬਰ ਜਿਹਾ ਈ ਐ। ਉਂਜ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ ਬਰਾਦਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਕੀਨੀਆ ਤੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਗਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ।

? ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਲਾਸਕੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਤਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ? ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਬੱਝ ਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

- ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਐ ਪਰ ਕਦਰਦਾਨ ਵੀ ਹੈਗੇ। ਉਂਜ ਸਾਡਾ ਅਕੀਦਾ ਹੋਰ ਹੈ ਸਰੋਤੇ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਵੀ ਹੋਣ । ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਲੀਹ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣੀ। ਕਲਾਸਕੀ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਪੰਧ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਣਾ। ਇਹੋ ਸਾਡਾ ਇਸ਼ਟ ਹੈ, ਇਹੋ ਮਿਸ਼ਨ।

? ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਗੁਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਤੇ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤਬਲੇ ਤੇ। ਤੁਹਾਡੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨੇ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ।

- ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਲੜਕਾ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਐਮ.ਏ. ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਐਮ.ਫਿਲ. ਐ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਵੂਮੈਨ ਦਸੂਹਾ ਵਿਖੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

? ਗਾਇਕੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀ ਕਲਾ ਨਾਲ ਲਗਾਓ ਹੈ ਤੁਹਾਡਾ ?

- ਲਗਾਓ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਗਾਇਕੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ। ਉਂਜ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ, ਕੋਮਲ ਕਲਾਵਾਂ ਦੋ ਹੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ ਗਾਇਕੀ ਤੇ ਚਿੱਤਰਕਲਾ। ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਵਿਚ ਕਲਾਕਾਰ ਅੰਦਰ ਸਰੂਪ ਸਾਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਕੈਨਵੈਸ ਤੇ ਚਿਤਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਸੁਰ ਸਾਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਵਿਚ ਇਕਮਿੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਰੱਬ ਵਰਗੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਐ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਸਿਨਫਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਨੇੜਤਾ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਟੁੰਬਦੀ ਐ।

ਸਰਦਾਰ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਸਾਡੀ ਸਿਨਫ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕਦਰਦਾਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਅੰਦਰੇਟੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਸੁਣਿਆ ਸੀ।

? ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਕਲਾ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਵਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਗੁਣ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਦੇਣ ?

- ਕੁਦਰਤ ਵਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਗੁਣ ਰੱਬੀ ਦਾਤ। ਮਾਹੌਲ ਆਪਣਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮੁਢਲੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਕਲਾ ਦਾ ਬੀਜ ਰੂਪ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਵਰਦਾਨ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਬੀਜ ਦੇ ਵੱਧਣ ਫੁੱਲਣ ਲਈ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਐ।

? ਤੁਸੀਂ ਨਵੇਂ ਗਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੋਗੇ ?

ਨਵੇਂ ਗਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ। ਸਾਡੇ ਵਿਰਸੇ 'ਚ ਬੜਾ ਕੁਝ ਐ- ਛੰਦ ਐ, ਰਸ ਐ, ਸੰਗੀਤ ਐ, ਸੁਰ ਐ, ਆਵਾਜ਼ ਐ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਨਵੇਂ ਗਾਇਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਦਾਨਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਅਗਵਾਈ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ। ■

ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਵਿਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ

ਤਬਲੇ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ – II

ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਧਾਰੀਵਾਲ *

ਐਮ. ਏ. (ਸੰਗੀਤ) ਬੀ. ਐੱਡ.

ਦਸੰਬਰ '98 ਦੇ ਅੰਕ ਤੋਂ ਅੱਗੇ

"ਪੇਸ਼ਕਾਰ" ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣ – ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਆੜਾ ਚਾਰ ਤਾਲ (14 ਮਾਤ੍ਰਾ)[1]

ਧਿਨ-ਕੜ	ਧਿਨ-ਨਾ-	-ਕੜਧਾ	ਧਿ-ਨਾ ਧਾਤੀ	ਧਾਧਾ
x		2	0	
ਧਿ-ਨਾ-	ਤਿਟਘੇੜਾ	-ਨਧਾ-	ਤੀ-ਧਾ	
3		0		
-ਕੜਧਾ	ਧਾ-ਤੀ-	ਧਾ-ਧਾ-	ਤਿ-ਨਾ-	
4		0		
ਤਿਨ-ਕੜ	ਤਿ-ਨਾ-	-ਕੜਤਾ	ਤਿੰਨ ਨਾ-	
x		2		
ਤਾ-ਤੀ-	ਤਾ-ਤਾ-	ਤਿ-ਨਾ-	ਤਿਟਘੇੜਾ	
0		3		
-ਨਧਾ-	ਤੀ-ਧਾ-	-ਕੜਧਾ	ਧਾ-ਤੀ-	
0		4		
ਧਾ-ਧਾ-	ਧਿ-ਨਾ-			
0				

ਸੋਲੋ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਦੌਰਾਨ ਨਗਮੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਲੈਅਕਾਰੀਆਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬੋਲਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕੇ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਤਿਹਾਈਆਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। "ਪੇਸ਼ਕਾਰ" ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਵਲੋਂ ਕਾਇਦਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਪਲਟਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਠਾਨ : ਉਠਾਨ ਵੀ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਲੰਮਾ ਟੁਕੜਾ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਾਇਨ ਵਾਦਨ ਤੇ ਨ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ 'ਚ ਜੋਰਦਾਰੀ ਨਾਲ ਵਜਾ ਕੇ ਤਾਲ ਦੇ ਸਮ ਤੇ ਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਰਸੇ ਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੋਲੋ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਖਾਸ ਮਹੱਤਵ ਹੈ।।

ਉਦਾਹਰਣ : ਉਠਾਨ ਤਿੰਨ ਤਾਲ [1]

ਧਾਗੇ	ਨਾਧਿਨ	-ਧਿਨ	ਗਿਨਾ	ਧਾਗੇ
x				2
ਤਿਟ	ਕਿਟ	ਧਾਗੇ	ਤਿਟ	ਘੇੜਾ
0				
-ਨ	ਧਾ-	ਤੀ-	ਧੀ-	ਤੀ-
		3		
ਨਾ-	ਧਾ-	ਘੇੜਾ	-ਨ	ਧਾ-
	x			
ਤੀ-	ਧਾ-	ਤੀ-	ਨਾ-	ਧਾ-
2				0
ਘੇੜਾ	-ਨ	ਧਾ-	ਤੀ-	ਧਾ-
			3	
ਤੀ-	ਨਾ	ਧਾ		
		x		

ਚਕਰਦਾਰਪਣ : ਇਹ ਤਿਹਾਈ ਦਾ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਪਰਣ ਨੂੰ 'ਧਾ' ਸਹਿਤ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਇੰਝ ਵਜਾਇਆ ਜਾਏ ਕਿ ਅੰਤਿਮ 'ਧਾ' ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਤਾਲ ਦਾ 'ਸਮ' ਸਥਾਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰੇ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਬੰਦਿਸ਼ ਚਕਰਦਾਰ ਪਰਣ ਕਹਾਏਗੀ।

ਉਦਾਹਰਣ : ਸਾਧਾਰਨ ਚਕਰਦਾਰਪਰਣ ਤਿਨਤਾਲ [1]

ਘੇ-ਤਿਰ	ਕਿਟ ਧੇ	ਤਿਟ	ਕਿਟ	ਧੇਤ
x				
ਧੇਤ	ਤਿਰਕਿਟ	ਧੇਤ	ਤਾਕੇ	-ਨ
2			0	
ਧਾ-	ਤਿਰਕਿਟ	ਧੇਤ	ਤਾਕੇ	-ਨ
		3		
ਧਾ-	ਤਿਰਕਿਟ	ਧੇਤ	ਤਾਕੇ	--ਨਾ
	x			
ਧਾ-	--,	ਘੇ-ਤਿਰ	ਕਿਟਧੇ	ਤਿਟ
2				0
ਕਿਟ	ਧੇਤ	ਧੇਤ	ਤਿਰਕਿਟ	ਧੇਤ
			3	
ਤਾਕੇ	-ਨ	ਧਾ-	ਤਿਰਕਿਟ	ਧੇਤ
		x		
ਤਾ-ਕੇ	-ਨ	ਧਾ-	ਤਿਰਕਿਟ	ਧੇਤ
	2			
ਤਾਕੇ	-ਨ	ਧਾ-	--	ਘੇ-ਤਿਰ
0				3
ਕਿਟਧੇ	ਤਿਟ	ਕਿਟ	ਧੇਤ	
			x	
ਧੇਤ	ਤਿਰਕਿਟ	ਧੇਤ	ਤਾਕੇ	-ਨ
		2		
ਧਾ-	ਤਿਰਕਿਟ	ਧੇਤ	ਤਾਕੇ	
		0		
-ਨ	ਧਾ-	ਤਿਰਕਿਟ	ਧੇਤ	ਤਾਕੇ
		3		
-ਨ	ਧਾ			
	x			

* # 1447/10 ਸੈਕਟਰ 65, ਐਸ.ਏ.ਐਸ. ਨਗਰ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਫਰਮਾਇਸ਼ੀ ਚਕਰਦਾਰ ਪਰਣ : ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਪਰਣ ਨੂੰ 'ਧਾ' ਸਹਿਤ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਇਝ ਵਜਾਇਆ ਜਾਏ ਕਿ ਪਰਣ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੱਲੇ ਦੌਰਾਨ ਤਿਹਾਈ ਦਾ ਪਹਿਲਾ 'ਧਾ' ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਤਾਲ ਦੇ ਸਮ ਤੇ ਆਏ, ਦੂਜੇ ਪੱਲੇ ਦੌਰਾਨ ਤਿਹਾਈ ਦਾ ਦੂਜਾ 'ਧਾ' ਸਮ ਤੇ ਆਏ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਪੱਲੇ ਦੌਰਾਨ ਤਿਹਾਈ ਦਾ ਅੰਤਿਮ 'ਧਾ' ਸਮ ਤੇ ਆਏ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਰਚਨਾਂ ਹੀ ਫਰਮਾਇਸ਼ੀ ਚੱਕਰਦਾਰ ਪਰਣ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫਰਮਾਇਸ਼ ਕਰਨ ਤੇ ਸੁਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਰਣਾਂ ਨੂੰ ਫਰਮਾਇਸ਼ੀ ਚਕਰਦਾਰ ਪਰਣਾਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣ : ਫਰਮਾਇਸ਼ੀ ਚਕਰਦਾਰਪਰਣ ਝਪਤਾਲ [1]

ਧਾਗੇਤਿਟ	ਤਾਗੇਤਿਟ	ਗਦਿਗੇਨਾ	ਨਗਤਿਟ	ਕਤਾਗਦਿ
x		2		
ਗੇ ਨਾ ਧਾ-	ਧਾੜਾ-ਨ	ਕਤੱਕਤਾ	ਘੇਘੇ ਨਾਨਾ	ਗਦਿਗੇਨਾ
0		3		
ਧਾ-ਕੱਤਾ	ਘੇਘੇ ਨਾਨਾ	ਗਦਿਗੇਨਾ	ਧਾ-ਕਤਾ	ਘੇਘੇ ਨਾਨਾ
x		2		
ਗਦਿਕੇਨਾ	ਧਾ-	ਧਾਗੇ ਤਿਟ	ਤਾਗੇ ਤਿਟ	ਗਦਿਗੇਨਾ
0		3		
ਨਗ ਤਿਟ	ਕਤਾਗਦਿ	ਗੇ ਨਾ ਧਾ-	ਧਾੜਾ-ਨ	ਕਤੱਕਤਾ
x		3		
ਘੇਘੇ ਨਾਨਾ	ਗਦਿਗੇਨਾ	ਧਾ-ਕਤਾ	ਘੇਘੇ ਨਾਨਾ	ਗਦਿਗੇਨਾ
0		3		
ਧਾ-ਕਤਾ	ਘੇਘੇ ਨਾਨਾ	ਗਦਿਗੇਨਾ	ਧਾ-	ਧਾਗੇ ਤਿਟ
x		2		
ਤਾਗੇ ਤਿਟ	ਗਦਿਗੇਨਾ	ਨਗਤਿਟ	ਕਤਾਗਦਿ	ਗੇਨਾਧਾ-
0		3		
ਧਾੜਾ-ਨ	ਕਤੱਕਤਾ	ਘੇਘੇ ਨਾਨਾ	ਗਦਿਗੇਨਾ	ਧਾ-ਕਤਾ
x		2		
ਘੇਘੇ ਨਾਨਾ	ਗਦਿਗੇਨਾ	ਧਾ-ਕਤਾ	ਘੇਘੇ ਨਾਨਾ	ਗਦਿ ਗਿਨਾ
0		3		
ਧਿੰਨ				
x				

ਧਿੰਨ : ਇਸ ਪਰਣ ਦਾ ਇਕ ਪੱਲਾ 17 ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਵਜਾਉਣ ਨਾਲ ਅੰਤਿਮ 'ਧਾ' ਸਮ ਤੇ ਆਏਗਾ। ਇਹ ਪਰਣ 50 ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੀ ਪਰਣ ਹੈ।

ਨੌ-ਹੱਕਾ ਜਾਂ ਨੌ 'ਧਾ' ਦੀ ਤਿਹਾਈ : ਇਹ ਵੀ ਤਿਹਾਈ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਿਹਾਈ ਨੂੰ 'ਧਾ' ਸਹਿਤ ਤਿੰਨਵਾਰ ਵਜਾਉਣ ਨਾਲ ਕੁਲ '9' 'ਧਾ' ਬਣਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅੰਤਿਮ 'ਧਾ' ਭਾਵ ਨੌਵਾਂ 'ਧਾ' ਸਮ ਤੇ ਆਏ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਬੰਦਿਸ਼ ਨੌ-ਹੱਕਾਂ ਜਾਂ ਨੌ 'ਧਾ' ਦੀ ਤਿਹਾਈ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਤਿਹਾਈ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਬੋਲ ਸਮੂਹ ਨੂੰ 'ਧਾ' ਸਹਿਤ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਨੌ-ਹੱਕੇ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸੇ ਬੋਲ ਸਮੂਹ 'ਧਾ' ਸਹਿਤ 9 ਵਾਰ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣ : ਨੌ-ਹੱਕਾਂ ਤਾਲ ਅਸੂਲ-ਏ-ਫ਼ਾਖਤਾ (5 ਮਾਤ੍ਰਾ)[1]

ਧਾ ਤੀ	ਧਾ,ਧਾ	ਤੀ ਧਾ,	ਧਾ ਤੀ
x		2	3
ਧਾ-	ਨਧਾ	ਤੀ ਧਾ,	ਧਾ ਤੀ
	x		2
ਧਾ, ਧਾ	ਤੀ ਧਾ,	-ਨ	ਧਾ ਤੀ
3		x	
ਧਾ, ਧਾ	ਤੀ ਧਾ	ਧਾ ਤੀ	ਧਿਨ
2	3		x

ਗੱਤ : ਇਹ ਟੁਕੜੇ ਮੁਖੜੇ ਉਠਾਨ ਤੇ ਪਰਣ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੁਗਨ ਤੇ ਚਾਰਗੁਣ ਆਦਿ ਲੈ ਵਿੱਚ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬੰਦਿਸ਼ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਲੱਗਭਗ ਇਹ ਤਿਹਾਈ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣ : ਗੱਤ ਤਿੰਨ ਤਾਲ *

ਧਾ-ਨ	ਧਿਕਿਟ	ਕਤਾਗ	ਦਿਗੇਨਾ
x			
ਧਾ-ਤ੍ਰਕ	ਧਿਕਿਟ	ਕਤਾਗ	ਦਿਗੇਨਾ
2			
ਨਗਨ	ਗਨਗ	ਨਗਤਿ	ਰਕਿਟ
0			
ਧਾ-ਤ੍ਰਕ	ਧਿਕਿਟ	ਕਤਾਗ	ਦਿਗੇਨਾ ਧਾ
2			x

ਆੜ ਲੈਅ: ਇਹ ਅਸਾਧਾਰਨ ਲੈਅ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਡੇਢ ਮਾਤ੍ਰਾ ਜਾਂ ਦੋ ਮਾਤ੍ਰਾ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਤਿੰਨ ਮਾਤ੍ਰਾ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂ ਵਜਾਈਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਲੈਅ ਹੀ ਆੜ ਲੈਅ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਕੁਆੜ ਲੈਅ : ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਲੈਅ ਸਬੰਧੀ ਦੋ ਮੱਤ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਰ ਮਾਤ੍ਰਾ ਕਾਲ ਵਿੱਚ 5 ਮਾਤ੍ਰਾ ਗਾਈਆਂ ਵਜਾਈਆਂ ਜਾਣ ਤਾ ਇਹੋ ਲੈਅ ਕੁਆੜ ਲੈਅ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਸਵਾ ਗੁਣ ਲੈਅਕਾਰੀ ਹੀ ਕੁਆੜ ਲੈਅ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆੜ ਲੈਅ ਦੀ ਆੜ ਲੈਅਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕੁਆੜ ਲੈਅ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਿਆੜ ਲੈਅ : ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਦੋ ਮੱਤ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ 4 ਮਾਤ੍ਰਾ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ 7 ਮਾਤ੍ਰਾ ਗਾਉਣ ਵਜਾਉਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਹੀ ਬਿਆੜ ਲੈਅ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਪੌਣੇ ਦੋ ਗੁਣ ਲੈਅਕਾਰੀ ਹੀ ਬਿਆੜ ਲੈਅ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਆੜ ਲੈਅ ਦੀ ਆੜ ਲੈਅਕਾਰੀ ਨੂੰ ਬਿਆੜ ਲੈਅਕਾਰੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਲਗੀ : ਜਿਵੇਂ ਤਿੰਨ ਤਾਲ, ਇਕਤਾਲ, ਆੜਾ ਚਾਰਤਾਲ ਤੇ ਝਪਤਾਲ ਆਦਿ ਤਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਇਦਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਠੀਕ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਸੁਗਮ ਸੰਗੀਤ ਦੌਰਾਨ ਛੋਟੇ ਤਾਲ, ਦਾਦਰਾ, ਕਹਿਰਵਾ, ਦੀਪ ਚੰਦੀ ਤੇ ਰੂਪਕ ਆਦਿ ਵਿੱਚ

ਕਾਇਦੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੋਟੀ ਸੁੰਦਰ ਬੋਲ ਬੰਦਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਠੁਮਰੀ, ਦਾਦਰਾ ਤੇ ਗਜ਼ਲ ਆਦਿ ਗਾਇਕੀ ਦੌਰਾਨ ਲਗੀ ਦੀ ਬੜਤ ਪਲਟਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਂਟ ਕਰਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣ : ਲੱਗੀ ਤਾਲ ਕਹਿਰਵਾ [1]

ਧਾੜਾ	ਗਧਿ	ਗਿਨਾ	ਤਿਨ	
x				
ਤਾੜਾ	ਕਤਿ	ਗਿਨਾ	ਧਿਨੁ	ਧਾ
0				x

ਲੜੀ : ਇਹ ਰੇਲੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੋਟੇ ਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਰਚਨਾਂ ਹੈ ਜੋ ਚਾਰ ਗੁਣ ਲੈਅ ਵਿੱਚ ਵਜਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸਥਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਲੜੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਾਇਨ ਤੋਂ ਸਿਤਾਰ ਦੇ ਝਾਲੇ ਨਾਲ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣ : ਲੜੀ ਤਾਲ ਕਹਿਰਵਾ [1]

ਧਿਟ	ਤਤਾ	ਘੇ ਘੇ	ਤਿਟ	
x				
ਤਿਟ	ਤਤਾ	ਘੇ ਘੇ	ਤਿਟ	ਧਾ
0				x

ਬਾਜ : ਬਾਜ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਕਰਤਾ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਓਂ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪਿਛੇਤਰ ਲੱਗ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪਤੰਗਬਾਜ, ਜੂਏਬਾਜ, ਧੋਖੇਬਾਜ ਤੇ ਤਬਲ ਬਾਜ ਆਦਿ। ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਬਾਜ ਸ਼ਬਦ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਬਲੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਦਨ ਸ਼ੈਲੀ ਹੀ ਬਾਜ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਪਖਾਵਜ ਦੇ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਤਬਲਾ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਬਾਜ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਉਸਤਾਦ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਸੀਨ ਜੀ ਮੁਤਾਬਿਕ, "ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੋ ਹੀ ਬਾਜ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਪੰਜਾਬ ਬਾਜ ਜੋ ਪਖਾਵਜ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਦਿਲੀ ਬਾਜ ਜੋ ਨਗਾਰਾ, ਨਗਾੜੀ, ਤਾਸ਼ਾ ਤੇ ਢੋਲਕ ਆਦਿ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਆ ਕੇ ਕਿਨਾਰ ਦੇ 'ਬਾਜ' ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ।[2]

ਡਾ. ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਯੋਗ ਮਾਇਆ ਸ਼ੁਕਲ ਨੇ 'ਬਾਜ' ਸਬੰਧੀ ਜਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਤਬਲਾ ਜੋੜੀ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਵਾਦਨ ਵਿੱਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਥਾਪ ਤੇ ਚਾਂਟ (ਕਿਨਾਰ) ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾਲ ਬਾਜਾਂ ਦੀ ਵਿਕਸਿਤ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਦਾ 'ਬਾਜ' ਸ਼ਬਦ ਸੰਗੀਤਕਾਂ 'ਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਾਜ਼ ਨੂੰ ਵਜਾਇਆ ਜਾਣਾ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।[3]

ਬੋਲਾਂ ਦੇ ਨਿਕਾਸ, ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਵਾਦਨ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਢੰਗ ਆਦਿ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਕ 'ਬਾਜ' ਦੂਜੇ 'ਬਾਜ' ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਦਿਲੀ ਬਾਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲਖਨਊ, ਬਨਾਰਸ, ਫਰੁਖਾਬਾਦ ਤੇ ਅਜਰਾੜਾ ਬਾਜ ਆਦਿ ਆਪੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਏ ਹਨ।

ਘਰਾਣਾ : ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ, "ਘਰਾਣੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕੁਲ, ਵੰਸ਼ ਜਾਂ ਖਾਨਦਾਨ ਹੈ।[4]

ਘਰਾਣਾ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਹੈ ਜੋ ਪੀੜੀ ਦਰ ਪੀੜੀ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਕਦਮ ਤੇ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ 'ਨਾਥ ਜੋਗੀਆਂ, ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਪੀਰਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਪਰਦਾ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਹੀ ਸਮਅਰਥੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ।

ਡਾ. (ਸ੍ਰੀਮਤੀ) ਯੋਗ ਮਾਇਆ ਸ਼ੁਕਲ ਨੇ ਘਰਾਣਾ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਘਰਾਣਾ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਉਤਪਤੀ 'ਘਰ' ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। 'ਘਰ' ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਹੈ।

ਇਹ 'ਘਰਾਣਾ' ਸ਼ਬਦ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਖ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਗਾਇਕਾ ਵਾਦਕਾਂ ਤੇ ਨ੍ਰਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਵਸੇ ਵਿਭਿੰਨ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਸਥਾਨਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਲੋਕ ਰੁਚੀ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਤੇ ਉਹੀ ਸਥਾਨਕ ਨਾਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਈ।[5]

ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸਿਖਿਆ ਗਿਆ ਬਾਜ ਜੋ ਆਪਣੀ ਅਲੱਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆ ਕਈ ਪੀੜੀਆਂ ਤੋਂ ਚਲਦੀ ਆਏ ਤਾਂ ਉਸ ਖਾਨਦਾਨ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਘਰਾਣਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।[6]

ਪੰਜਾਬ, ਦਿਲੀ, ਲਖਨਊ, ਫਰੁਖਾਬਾਦ, ਅਜਰਾੜਾ ਤੇ ਬਨਾਰਸ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਦਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ, ਪੰਜਾਬ ਘਰਾਣਾ, ਲਖਨਊ ਘਰਾਣਾ, ਫਰੁਖਾਬਾਦ ਘਰਾਣਾ, ਅਜਰਾੜਾ ਘਰਾਣਾ ਤੇ ਬਨਾਰਸ ਘਰਾਣਾ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈਆਂ। ਹਰੇਕ ਘਰਾਣਾ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬ ਘਰਾਣਾ ਆਪਣੀਆਂ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਘਰਾਣਿਆਂ ਤੋਂ ਸਰਵ-ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਘਰਾਣਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੱਖਰੇ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ■

---

[1] ਉਸਤਾਦ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਸੀਨ ਜੀ (ਪੰਜਾਬ ਘਰਾਣਾ) ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ

[2] ਉਸਤਾਦ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਸੀਨ ਜੀ (ਪੰਜਾਬ ਘਰਾਣਾ) ਜਲੰਧਰ

[3] ਡਾ. ਯੋਗ ਮਾਇਆ ਸ਼ੁਕਲ, ਤਬਲੇ ਕਾ ਉਦਗਮ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਵਾਦਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ, ਪੰਨਾ 177-78

[4] ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ 'ਮਹਾਨਕੋਸ਼'

[5] ਡਾ. ਯੋਗ ਮਾਇਆ ਸ਼ੁਕਲ, 'ਤਬਲੇ ਕਾ ਉਦਗਮ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਵਾਦਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ', ਪੰਨਾ 150

[6] ਪੰਡਤ ਸ਼ਿਆਮ ਦਾਸ ਮਿਸ਼ਰ, ਸੰਗੀਤ (ਤਬਲਾ ਅੰਕ) ਪੰਨਾ 73

ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ?

ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਲਾਵਰੀ *

ਕੀ ਮੇਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਲ, ਕੀ ਮੇਰੇ ਪੰਜ ਕਰਾਰ, ਕੀ ਮੇਰਾ ਮੋਟਾ ਕੜਾ, ਕੀ ਮੇਰੀ ਕਿਰਪਾਨ, ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਾਫੀ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ-ਖਾਲਸਾ ਜਾਣਿਆ ਜਾਵਾਂ? ਮੈਂ ਸੱਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਇਆ ਜਦ ਮੈਂ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ (ਅਕਤੂਬਰ '98) ਵਿਚ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਲੇਖ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਪੜਦਾ ਗਇਆ, ਇਕ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜਦੀ ਰਹੀ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਤੇ ਪੁਛਦੀ ਰਹੀ "ਕੀ ਇਹੋ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਲੋਕੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਸਿਖੀ ਵਿਰੁਧ ਹੈ ? ਕੀ ਇਹ ਉਹ ਬੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ unacceptable ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ? ਕੀ ਇਹ ਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਸ਼ੰਸਾ ਨਾਲ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਕਬੂਲਿਆ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਕੀ ਉਹ ਅਜਕਲ ਦੇ ਅਖੌਤੀ intellectual ਵਾਲ ਦੀ ਖੱਲ ਉਤਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ Clear-headed ਨਹੀਂ, ਜਦ ਉਹ ਹੇਠਲੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਆਲੋਚਕ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਗਲਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਧਾਰਮਕ ਪਖੋਂ ਉਹ ਇਕੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ "ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ" ਨਾ ਸਿਰਫ ਇਕ ਮਹਾਨ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਇਕ ਮਹਾਨ ਫਲਸਫਾ ਵੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਹੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆਂ ਤਲਵਾਰ ਵੀ ਚੁਕੀ ਤੇ ਉਹਦੀ ਦਲੀਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਔਰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਆਪਣੇ ਖਤ ਵਿਚ ਇਹੀ ਦਿਤੀ ਸੀ–

"ਚੂਕਾਰ ਅਜ਼ ਹਮਾ ਹੀਲਤੇ ਦਰ ਗੁਜ਼ਸਤ

ਹਲਾਲ ਅਸਤ ਬੁਰਦਨ ਬ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਦਸਤ"

(ਜਦੋਂ ਜੁਲਮ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੀਲਾ ਨਾ ਚਲੇ ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾਣੀ ਠੀਕ ਹੈ।)"

"ਜੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਆਪਣੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਪਾਈਆਂ ਲੀਹਾਂ ਉਤੇ ਚਲ ਸਕੇ ਤਾਂ ਅੱਜ ਉਹ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਥ-ਪਰਦਸ਼ਕ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।"

"ਧਰਤੀ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਤੇ ਅਜ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਇਸ ਫਰਕ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਕੇ ਅਜ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਅਤਿ ਲੋੜੀਦਾ ਸਬਕ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਖਾਲਸੇ ਵਾਲੀ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਅਜ ਉਕੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਦੀਆਂ ਲਈ ਬਲਿਹਾਰ ਹੋਇਆ ਖਾਲਸਾ ਤਰਸਯੋਗ ਤਸਵੀਰ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਤਾਕਤ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਆਈ ਸੀ ਉਨੀ ਹੀ ਤਾਕਤ ਅਜ ਇਹਦੇ ਹਥ ਆ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਪਰ ਖਾਲਸਾ, ਕੀ ਆਪਣਿਆਂ ਤੇ ਕੀ ਬੇਗਾਨਿਆਂ, ਸਭ ਦੀ ਮਸਖਰੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ..........ਜਦੋਂ ਚੜ੍ਹੇ-ਪੀੜ੍ਹੇ ਸਿਖ, ਪੰਥ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਆਪਣਾ ਹੀ ਸਿਕਾ ਚਲਾਣ ਲਈ ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਦਾ ਦਮ ਭਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵਜ਼ੀਰੀ ਦੀਆਂ ਗੱਦੀਆਂ, ਦੌਲਤ ਤੇ ਨਾਮਣੇ ਲਈ ਸਾਹੋ ਸਾਹ ਹੋਈ ਭਜ ਦੌੜ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਤਰਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਖ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਰੇ ਸੁਖਸਾਗਰ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਛਪੜਾਂ-ਟੋਭਿਆਂ ਵਿਚ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਦੇ ਹਨ।"

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਟੂਕਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਲ ਵੇਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ ਸੁਥਰੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਦਾਹੜੀ ਤੇ ਪਗੜੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਪੂਰੇ ਕਕਾਰ ਮੈਨੂੰ ਵਹਿਮ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਹਾਂ, ਖਾਲਸਾ ਹਾਂ ਤੇ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ" ਮੈਨੂੰ ਢੁਕਦਾ ਹੈ। ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਫਿਰ ਅਗਲੀ ਤੁਕ "ਖਾਲਸੇ ਮੇ ਹਓ ਕਰਉ ਨਿਵਾਸ" ਵੀ ਢੁਕੇ, ਪਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਥਰ-ਥਰ ਕੰਬਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਬਈਮਾਨੀ, ਮੇਰੀ ਕੁੰਬਾ ਪਰਵਰੀ, ਮੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਭੁਖ, ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ-ਹੀਣ ਜਿੰਦਗੀ ਤੇ ਸਿਮਰਨਹੀਨ ਸਫਾਈ, ਇਹ ਸਭ ਮੈਨੂੰ ਕੋਸਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਲੇ ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ਅੰਤਹਕਰਣ ਕਹਿ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ, ਸੁਖ ਨਹੀਂ, ਸਾੜ੍ਹਾ ਹੈ, ਦਵੈਸ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਭੇਖੀ ਹਾਂ।

ਅਸਲੀ ਸ਼ਿਖ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ :-

- *ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ ਨਾਨਕਾ ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਤਤੁ ॥* (ਪੰਨਾ 470)

  (ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਹੈ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਮਿਠਾਸ)
- *ਨਾਨਕ ਫਿਕੈ ਬੋਲੀਐ ਤਨੁ ਮਨੁ ਫਿਕਾ ਹੋਇ ॥* (ਪੰਨਾ 473)

  (ਕਉੜਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਤਨ-ਮਨ ਕਉੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)
- *ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ ॥* (ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ)

  (ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਾਤ ਸਮਝੀਏ)
- *ਸਾਚੁ ਕਹੋ ਸੁਨ ਲਹੋ ਸਭੈ ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ ॥* (ਸੁਧਾ ਸਵੱਯੇ)

  (ਸਚੀ ਗੱਲ ਸੁਣੋ, ਬਿਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ)
- *ਮਨ ਰੇ ਕਉਨ ਕੁਮਤਿ ਤੈ ਲੀਨੀ ॥* (ਪੰਨਾ 632)

* ਤਪੋਵਨ, ਅਮਰਾਵਤੀ – 444602 (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟ੍ਰ)

(ਮਨ ਤੂੰ ਕਿਉ ਪੁਠੀ ਮਤ ਲੈ ਲਈ ਹੈ)

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਮੈ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ਹਾਲਤ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਕੇ ਘਬਰਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਬਲਕਿ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

"ਫਰੀਦਾ ਜਿਨੀ ਕੰਮੀ ਨਾਹਿ ਗੁਣ, ਤੇ ਕੰਮੜੇ ਵਿਸਾਰਿ ॥

ਮਤੁ ਸਰਮਿੰਦਾ ਥੀਵਹੀ ਸਾਂਈ ਦੇ ਦਰਬਾਰਿ ॥

(ਪੰਨਾ 1381)

(ਫਰੀਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਨਾਹ ਕਰ, ਮਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਣਾ ਪਵੇ)

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਤੱਕਦਾ ਹਾਂ। ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਮੈਂ ਲੈਕਚਰ ਕਰਨੇ ਹਨ, ਕਈ ਜਗ੍ਹਾਂ ਇਨਾਮ ਵੰਡਣੇ ਹਨ, ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਕਰਨੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਨਾ ਕੋਈ ਚਾਅ ਹੈ, ਨਾ ਤੜਪ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਰੀਝ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਕਦਮ ਤੇ ਚਲਣਾ ਹੈ। ਖੈਰ, ਮੈਂ ਲੈਕਚਰ ਕਰ ਰਹਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਇਕ ਮਿਤਰ ਦੀ ਝਲਕ ਪਈ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੋ ਬਾਹਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਕਹਿਦੇ ਹਨ- "ਪਿਆਰਿਆ, ਬਾਹਰਲਾ ਭੇਖਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੇ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਤੇ ਚਲਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੈ।" ਇਕੋ ਥਾਂ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਤੇ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੀ ਉਥੇ ਬੋਲਣਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਸਿਖੀ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਸਦਿਆਂ ਨੌ ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਕਮਾਲ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿਚ ਜੋ ਬੋਲਦਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈ ਕਿਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰਭਾਵਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਮਿਤਰ ਨੇ ਜਦ ਕਹਿਆ ਕਿ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਖਾਲਸਾ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅੰਦਰੋ ਬਾਹਰੋ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਆਪ ਹੀ ਉਹਦੀ ਲਾਜ ਰਖੇਗਾ। ਨਾਲੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਰੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਇਹ ਸੁਨੇਹੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿ -

- ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੈ ਤੇ ਇਹਦਾ ਰਸ ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਵਿਚੋਂ ਚੋਂਦਾ ਹੈ।
- ਮਨ ਤਨ ਵੇਚ ਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।
- ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਿਰ ਵੇਚ ਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋਈਦਾ ਹੈ।
- ਮਨ ਵੇਚਣ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਵਡਿਆਈਆਂ ਹੋਣ, ਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਜੇ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਲਾਸ਼ ਵਾਂਗ ਹੈ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮੰਤਵ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ, ਪੈਸਾ, ਲਾਲਚ ਤੇ ਕੁੰਬਾ-ਪਰਵਾਰੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਸ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੀ ਛਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਕਾਰ ਵੀ ਰਖਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਅੰਦਰੋ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸਕੂਨ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਠੀਕ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਮਿਤਰ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਠਪਾ ਲਾ ਦੇਵੇਗਾ ਤੇ ਕਹਿ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਮਾਲ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋ ਕਿਉਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ? ਪਰ ਉਸ ਕਹਿਆ -

- ਕੀ ਤੂੰ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ?
- ਕੀ ਤੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸਿਮਰਨ, ਕੀਰਤਨ, ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ?
- ਕੀ ਦਸਵੰਧ ਕਢਦਾ ਹੈਂ ?
- ਕੀ ਜਾਤ ਪਾਤ ਛਡ ਦਿਤੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨੀਵੇਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਤ ਪਾਤ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ?
- ਕੀ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਕਾਰਾਂ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਕੀ ਗਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ?
- ਕੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈਂ? ਕੀ ਈਰਖਾ ਤੇ ਨਿੰਦਾ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ ?
- ਕੀ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਹੈਂ ?
- ਕੀ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ? ਤੇ ਹਾਂ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ,
- ਕੀ ਸਵਾਸ ਸਵਾਸ ਨਾਮ ਜਪਦਿਆਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚੇਤੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ ? ਤੇ ਗੁਰੂ ਲਈ, ਮਤਲਬ ਸਚ ਲਈ, ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈਂ ?

ਭਾਵੇਂ ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਸੀ ਪਰ ਲਗਾ ਜਿਵੇਂ ਸੁਚਾ ਸੁਚਾ Public Prosecutor ਮੈਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ-ਬਾਹਰੋਂ Overhaul ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ । ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿ ਉੱਥੋਂ ਨਸ ਜਾਵਾਂ, ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਹਦਾ ਕੁਝ ਐਸਾ ਹੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਹਰ ਜਵਾਬ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸੁਖਾਵਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਅੰਦਰਲਾ ਭੇਖ ਨੰਗਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਨਾਮ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸਾਂ, ਸਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਗਲ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ? ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਹ Clear ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ -

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਨ ਕਾ ਚਾਓ ॥ ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਓ ॥

ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ॥ (ਪੰਨਾ 1412)

(ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਦਾ ਚਾਉ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਨਾ ਸਿਰ ਤਲੀ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੇਰੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਆ। ਇਸ ਰਾਹ ਤੇ ਪੈਰ ਧਰਨ ਸਾਰ ਹੀ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਜਾਨ ਦੇਣੀ ਪਏ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ।)

ਹੁਣ ਇਹ ਗਲ ਸਾਫ ਸਮਝ ਆਈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਜੀਣਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਵਿਚ ਤੇ ਸਚ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ। ਯਾਦ ਆਇਆ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਦਸਿਆ ਸੀ :

-ਸਚ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤਾਂ ਹੀ ਕਰਾਂਤੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜੇ ਬੰਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਸਚ ਲਈ ਹੀ ਜੀਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

-ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਨ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸਿਖ ਦੇ ਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਹੈ। ਜੇ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਿਆ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਫਸ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਭੇਖ ਨੰਗਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਹੰਕਾਰ ਕਾਇਮ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਸੁਝਾ ਤੇ ਮੈਂ ਚੁਪ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਫਿਰ ਅਹੰਕਾਰ ਬੋਲਿਆ-ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਪਿਠੂ ਲਗਦੇ ਹੋ, ਜਾਂ communist, ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ? ਮੈਂ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਲਗਾਤਾਰ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ, ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਲੀਡਰ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਡੇਗਣ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਆਏ।

ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਕਿਹਾ - ਸਚਮੁਚ ਅਸੀਂ ਭਟਕ ਗਏ ਹਾਂ । ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੁਣ ਸਚਾਈ ਪਰਗਟ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

-ਕਲਿਆਈ ਕੁਤੇ ਮੁਹੀ ਖਾਜੁ ਹੋਇਆ ਮੁਰਦਾਰ ਗੁਸਾਂਈਂ ॥...... (ਵਾਰ 1 ਪਉੜੀ 30)

(ਹੇ ਗੁਸਾਈਂ ! ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਲੋਕ ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗ ਪਰਾਏ ਹੱਕ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਮਾਰਦੇ ਹਨ)

ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼,

-ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ ਧਰਮੁ ਪੰਖ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ ॥...... (ਪੰਨਾ 145)

(ਕਲਜੁਗ ਦੀ ਕੈਂਚੀ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਕਸਾਈ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਧਰਮ ਪੰਖ ਲਗਾ ਕੇ ਉਡ ਗਿਆ ਹੈ।)

ਸਚਮੁਚ ਸਾਡੀ philosophy ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਵੀ ਇਹੋ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਤੇ ਚਲਦੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਉਸ ਪੂਰਨ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠਾਂ ਬਣਾਇਆ ਗਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਭਾਰਤ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਸਿਖਦਾ, ਪਰ ਅਫਸੋਸ, ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਭਟਕ ਗਏ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਦਾਸਾਂ ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ਮੁੜ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਗੁਣ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਜੋ ਆਪਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਤਸਵ ਮਨਾਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅੰਦਰੋ ਹੋਰ, ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ ਹਾਂ। ■

With best complimets from :

Mohinder Singh Bedi
Advocate
PUNJAB & HARYANA HIGH COURT

New Bar Complex, Room No. 2
H. No. : 1259, Sector 37-B, Chandigarh

Phone : (Resi.) 692024,
(High Court Bar) 743347
Mobile : 98140-15679

With best complimets from :

Anupinder Singh Grewal
Advocate

Bungalow 56, Sector 27-A,
Chandigarh

ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਵਜ਼ੀਫੇ 1998 ਅਤੇ 1999

ਮਾਸਟ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸਿੱਖ ਵੈਲਫੇਅਰ ਕੌਂਸਲ (ਰਜਿ:) ਇਕ ਸੇਵਾ ਸੰਸਥਾ ਚੰਗੇ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਲਾਇਕ/ਲੋੜਵੰਦ ਬੱਚਿਆਂ (ਸ਼ਰਾਬ, ਸਿਗਰਟ ਤੇ ਹੋਰ ਨਸ਼ੇ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ), ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਹਿਮਾਚਲ਼ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ 1998 ਵਿਚ ਦਸਵੀਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 50% ਨੰਬਰਾਂ ਨਾਲ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ 1999 ਵਿਚ ਦੱਸਵੀਂ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣ, ਕੋਲੋਂ 2 ਸਾਲ ਲਈ 150/- ਰੁਪਏ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦੇਣ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਆਮਦਨ 10,000/- ਰੁਪਏ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਵਜ਼ੀਫੇ ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ, ਸਾਇੰਸ, ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਟੈਸਟ ਅਤੇ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਟੈਸਟ 9 ਮਈ, 1999 ਨੂੰ ਹੋਵੇਗਾ। ਫ਼ਰੀ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇ ਫਾਰਮ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਦਫਤਰ ਬੀ ਬਲਾਕ, ਤਿਲਕ ਵਿਹਾਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ - 110 018 (ਫੋਨ : 5412601, 5101848) ਤੋਂ 15 ਮਾਰਚ, 1999 ਤੱਕ ਲਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

With best complimets from

Jatinder Pal Singh

Elegant's
GALLERY

13 / 9, West Patel Nagar, New Delhi 110 008 Phone : 5710598, 5730597

EXQUISITE
Multicuisine Meals at **Hot millions**

Salad Bar & Restaurants

Serving Indian, Chinese, Continental & Italian Food
with a regular Indian & Salad Buffet

Special Arrangements for Birthday & Kitty parties
& Exciting Gifts too.

FOR HOME DELIVERY CALL CHD 713232,721844,721287 PKL 569156,581619

ਪੁਸਤਕ ਸਮੀਖਿਆ

ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ – ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਬੈਦਵਾਣ*

ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਮ – ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਆਜਿਜ਼ ਦਾ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ ਲੇਖਕ – ਪ੍ਰੋ. ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ ਸੇਖੋਂ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ – ਸੇਖੋਂ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਪਟਿਆਲਾ ਮੁੱਲ : 100 ਰੁ: ਪੰਨੇ : 106

ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਆਜਿਜ਼ ਦਾ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ ਇੱਕ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ। ਸ. ਆਜਿਜ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੰਮੇ ਜੀਵਨ ਤਜ਼ਰਬੇ 'ਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ 10 ਮਾਰਚ 1917 ਨੂੰ ਖੜਗਪੁਰ, ਬੰਗਾਲ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਵਿਭਾਗ 'ਚੋਂ ਜਾਰਜ ਹੈੱਡ ਦੀ ਪੋਸਟ ਤੋਂ ਰੁਖਸਤੀ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਲੁਧਿਆਣੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੱਡ ਬੀਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿਧਾ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੱਠ ਵਾਰਤਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪਲ ਹਰ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਆਜਿਜ਼ ਦੇ ਪਰਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਗਿਣਾਤਮਕ ਤੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਚੋਖਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ. ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ ਸੇਖੋਂ ਨੇ ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਆਜਿਜ਼ ਦਾ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ' ਪੜਚੋਲੀਆ ਨਜ਼ਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਈ ਹੈ। 106 ਪੰਨੇ ਦੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋ. ਸੇਖੋਂ ਨੇ ਸ. ਆਜਿਜ਼ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਵਾਰਤਕ ਤੇ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਛਾਪਣ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤਰਤੀਬ ਦੇ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਯੋਗ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਸੰਸਮਰਣ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਿਆਂ ਸ. ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਆਜਿਜ਼ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਨਿਗਰ ਉਪਰਾਲਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਵਾਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸ. ਆਜਿਜ਼ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਫਲ ਸੰਸਮਰਣਕਾਰ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ. ਆਜਿਜ਼ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਵਾਰਤਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮਨ ਅੰਤਰ ਕੀ ਪੀਰ, ਕਰਕ ਕਰੇਜੇ ਮਾਹੀਂ, ਐਸੀ ਦਸ਼ਾ ਹਮਾਰੀ, ਜਾ ਕਉ ਰਾਖੈ ਸਾਈਆਂ, ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ, ਜਿਨਾ ਪਛਾਤਾ ਸੱਚ, ਇਕੋ ਨਾਮ ਅਧਾਰ ਜੁਗ ਬਦਲ ਗਿਆ ਵਿਚਲੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੇਖਕਾ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ "ਜਬੈ ਬਾਣ ਲਾਗਯੋ" ਅਤੇ "ਸਭ ਕੋ ਦਾਤਾ ਰਾਮ" ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਆਜਿਜ਼ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਬਹੁਭਾਂਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ, ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਪੱਖ, ਸੰਸਮਰਣਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਕਵੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲੇਖਕਾ ਵਲੋਂ ਅਧਿਐਨ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਆਜਿਜ਼ ਬਾਰੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੁਹਾਗੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੰਤਾਂ ਸਿੰਘ ਆਜਿਜ਼ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਲੇਖਕਾ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ. ਆਜਿਜ਼ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਪੱਕੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਤੋਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ ਪੱਖ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲੇਖਕਾ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸ. ਆਜਿਜ਼ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਖੇਤਰ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ, ਗੁਰੂ ਭਗਤੀ, ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ, ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ, ਸਹਿਜ ਦਾ ਆਨੰਦ, ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ, ਆਪ ਗਵਾਈਐ ਤਾ ਸਹੁ ਪਾਈਐ ਅਤੇ ਸਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਾ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰ ਵਿਮਰਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਸ. ਅਜਿਜ਼ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਕਰਦਿਆਂ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਾਲੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸਮਰਣਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਵੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲੇਖਕਾ ਵਲੋਂ ਸ. ਆਜਿਜ਼ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਐਲਾਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਫੈਸਲਾ ਦੇਣਾ ਲੇਖਕਾ ਦੀ ਸਹੀ ਸੂਝ ਬੂਝ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

ਵਾਰਤਕ ਦੀ ਵਿਧਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇੱਕ ਸਫਲ ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੀ ਹੈ। ਸੌਖੀ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਭਾਸ਼ਾ ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲਦੀ ਹੋਈ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚਲੀਆਂ ਗੁੰਝਲਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੇਰਵੇ ਨਹੀਂ ਲਏ ਗਏ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਤੇ ਕਾਫੀ ਮਿਹਨਤ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ. ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ ਸੇਖੋਂ ਨੇ ਸੰਸਮਰਣ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉੱਚ ਪਾਏ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਤਾਮਕ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਉੱਦਮ ਹੈ। ਜਿਲਦ ਦਾ ਅਸਮਾਨੀ ਰੰਗ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਜੋ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚਲੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਮਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਆਸ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਆਦਰਸ਼ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗੀ। ■

* ਪਿੰਡ ਬਾਸੀਆਂ ਬੈਦਵਾਣ, ਡਾ. ਮੱਛਲੀ ਕਲਾਂ ਜਿਲ੍ਹਾ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ)

ਡਿਪਲੋਮਾ ਇਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ (ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ)

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਡਿਪਲੋਮਾ ਇਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਵਿਖੇ ਆਯੋਜਿਤ ਅਦੁੱਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਦੌਰਾਨ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਸਾਰੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਲਡਜ਼ ਚੈਨਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਕੇਬਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਡੀਓ-ਵੀਡੀਓ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਹੋਈ, ਭਰੇ ਪੰਡਾਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮਧੁਰ ਰਾਗਦਾਰੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਈ ਧੁਨੀ ਅਨੋਖਾ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਦੀ ਸੰਗਤੀ ਨਾਲ ਭਿੱਜੀ, ਸੁਰ ਲੈਅ ਤਾਲ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਗੂੰਜ, ਜਵੱਦੀ ਕਲਾਂ ਤੋਂ ਉਠੀ ਆਤਮਕ ਹੂਕ, ਇਕ ਨਾ ਭੁੱਲਣ ਵਾਲੀ ਦਾਸਤਾਨ ਹੋ ਨਿਬੜੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੋਰਮ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੋਰਮ ਵਲੋਂ ਲੁਧਿਆਣਾ ਯੂਨਿਟ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਿ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਲੜੀ ਅਧੀਨ ਪਹਿਲੇ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪ੍ਰੋ. ਕੰਵਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਉਸਤਾਦ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਉਪਰੰਤ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਫੋਰਮ ਵਲੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਮਹਾਨ ਵਿਰਸਾ ਸਾਂਭਣ ਹਿੱਤ ਅਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੇ ਟਕਸਾਲ ਵਲੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਡਿਪਲੋਮਾ ਇਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੋਰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ।

ਫੋਰਮ ਦੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਯੂਨਿਟ ਵਲੋਂ ਅਗਲਾ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਐਕਸ. ਵਿਖੇ ਅਖੀਰਲੇ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਹੋਏਗਾ।

ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮਤਿ ਗ੍ਰੰਥੀ ਰਾਗੀ ਸਭਾ ਮਲੋਟ

ਮਿਤੀ 27-12-98 ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਜਗਤਾ ਜੀ ਮਲੋਟ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਭਾ ਮਲੋਟ ਦੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਦੀ ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਚੋਣ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਹੁੰਦੇ ਦਾਰ ਚੁਣੇ ਗਏ : ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤ, ਭਾਈ ਜੰਗੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਘੱਗਾ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਭਾਈ ਹਰਮੰਦਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੀਨੀਆ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਭਾਈ ਹਰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਭਾਈ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ, ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਮਨਚੰਦਾ ਮੀਤ ਸੈਕਟਰੀ, ਭਾਈ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੀਤ ਐਡੀਟਰ, ਭਾਈ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਮਲ ਖਜਾਨਚੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੀਤ ਖਜਨਚੀ, ਭਾਈ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਕੱਤਰ, ਭਾਈ ਮੰਗਤ ਸਿੰਘ ਮਸਤਾਨਾ ਪ੍ਰੈਸ ਰਿਪੋਰਟਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਵਾਦਾਰ।

ਮਲੋਟ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਚਾਰ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਜਗਤਾ ਜੀ ਮਲੋਟ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਮਲੋਟ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹਰਜੀ ਮੰਡੀ ਮਲੋਟ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਗੱਦਾ ਡੋਲ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਲੋਟ, ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਮਲੋਟ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਬੜੀ ਧੂਮਧਾਮ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਰਾਗੀ ਰੱਥਾ ਸੰਤ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ ਸੰਤ ਭੁਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਵਾ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਪ੍ਰੋ. ਮੰਗਤ ਸਿੰਘ ਮਸਤਾਨਾ ਰਾਮ ਨਗਰ ਵਾਲੇ, ਪ੍ਰੋ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਬੀਬੀ ਤਰਨਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਢਾਡੀ ਜੱਥਾ ਭਾਈ ਚਮਕੌਰ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘ, ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜੱਥਾ ਭਾਈ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ, ਭਾਈ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਕਤਸਰ ਵਾਲੇ, ਰਾਗੀ ਜੱਥਾ ਭਾਈ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਰਦੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਮਲ, ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਲਹਿਰੀ ਆਦਿਕ ਰਾਗੀ ਜੱਥਿਆਂ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ।

ਦਲਜੀਤ ਪਰਮ

Music is key to learning language

HONK-KONG, Nov 14 : Children , who learn a musical instrument are more likely than non-players to be verbally agile in later life, according to a study published here. Adults are significantly more adept at memorising new words and extending their vocabulary if they had music lessons as children, according to scientists who tested a theory that 'music improves intellectual ability'.

Professor Agens Chan and her colleagues Yim-Chi Ho an Mei-Chun Cheung of the Chinese University in Hong-Kong comared 30 female students whi had been taught to play music before the age of 12 with 30 students who had ever taken music lessons. Music training in chilhood may therefore have long-term positive effects on verbal memory. Chan Said.

She suggested that music could also be used to treat patients suffering from amnesia and children with language impairment who are taught to use mnemonics as a way of improving verbal skills.

KIRTAN OF ASA - DI - VAR

Daljit Singh

Asa-di Var was composed by the founder of Sikh Religion, Guru Nanak, early in the sixteenth century. It is stated in various biographies of the Guru, that he had composed the Paudies (Stanzas) and Saloks (Staves) off and on, as he felt touched by the events during his travels to various pilgrim centres all over India, Mecca and Baghdad, with his life long Rabab-playing companion Mardana.

Guru Angad, his immediate successor, interpolated some of his own Saloks, later, Chhants (Quatrains) composed by the fourth Guru, Ram Das, in Asa raga, were entered as a preface to each of the 24 sections comprising Asa-di Var. Compositions of the Gurus are marked as of Mahalla First, Mahalla Second, and so on, in the Guru Granth Sahib.

In this celebrated composition, Guru Nanak sings of the glory of God, and an undercurrent of ethical guidance is very much in evidence all-through. Ego, hypocricy, and other moral ills with which man-kind is prone to be afflicted, are diagnosed, and ways of avoiding these are suggested. And Guru Nanak takes the listeners along as he implicitly suggests, " we should do like this ", instead of, " you should do like this ".

The Saloks and Paudies of Asa-di-Var were composed by Guru Nanak, in accordance with the tunes used in the then popular Var (Ballad) narrating praise-worthy deeds of " tunda " (maimed) crown prince, Asraj. Briefly, due to palace intrigue the young crown prince Asraj was taken for stroll in the nearby forest. His hands were severed by his companions, and he was pushed into a discarded dry well. Finding no trace of Asraj the Raja proclaimed the younger step-brother of Asraj as crown prince. Mean-while, some pedlars passing by the well heard the cries of Asraj. They pulled him out, dressed his wounds, and took him along to another state. The prince remained incognito for some months, but gradually the truth emerged. The public organized an agitation in his sympathy, and with their spontaneous support Asraj regained his status of crown prince, as stated in the ultimate verse of the origional Var:

" Fateh paaee Asraaj ji Shaahee ghar saje;

Hoan vaariaan Vaar. "

" Respected Asraj regained his status as crown prince;

(and added the poet) I am a sacrifice to this ode."

The same phrase is given below with the addition of syllables: *" waa le waa waa "* (hail o hail hail) which completes the tune for singing, alongwith three versions of singing the Paudies of Asa-di-Var accordingly, using the opening phrase of the first Paudi of Asa-di Var as an example:

Fateh paaee Asraaj ji waa le waa waa shaahee ghar saje,

Aapine Aap saajeo Aapine waa aa waa waa racheo Naaon.

Aapine Aap saajeo Aapine waa aa waa waa racheo Naaon.

Aapine Aap saajeo Aapine e e e e racheo Naaon.

This first few words are sung a shade faster than the remaining part of the phrase, as it is set to the compound Paudi Tala.

The first one is the origional version as still being recited in the villages, unaffected by the industrial phenomenon. The second version is, as rendered by some ragies, *" waa "* only once, and prolonging it with vocal elaboration. The third rendition is, as now taking shape with the eminent ragies, converting the

word *" Apine "* into a long-drawn intonation, eliminating extraneous syllables altogether.

So far, as will be noticed, no damage is done to the musical structure of the origional tune. However, some upstart ragies are heard singing the Paudies of Asa-di-Var, omitting the singing of *" waa-waa-waa "* or its tonal equivalent altogether thus cutting into the time-honoured tradition established by the Gurus. " As much of the spirit and the effect, " says Bhai Teja Singh, in his translation of Asa-di-Var -" depended on the proper handling of the music, the Gurus were very careful in preserving it. "

For the Codetta *" Haon vaariaan Vaar "* (I am a sacrifice to this ode), the words : *" Sri Wah-e-Guru "* or *" Wah-e-Guru, Wah-e-Guru "*, are used at the end of each Paudi. This is still being maintained by the village folk, and by the tradition-loving ragies, on the same musical notes.

Bhai Teja Singh (who was Principal of The Khalsa College, Bombay) in his book, " Translation of Asa-di-Var ", traces the origin of singing in the form of " Vars" to Greek influence. Alexander invaded North -Western India in 326 B.C. The Greeks settled down in great strength in Punjab. They sang odes in pure melody, in praise of the Nobles. Writes the author: " In the construction of its music, Asa-di-Var resembles somewhat the ancient Choral Ode in Greek." Recently, the eminent musicologist, Krishna Chaitanaya, wrote in the Times of India, New Delhi, dated 25th Oct. 1964 : " In musical impact Asa-di-Var is like the early Plain Chant of European Christianity. It is derived from a mature classical tradition, hence we never forget the message, but we do miss the melody either, for it is very much there."

It may be mentioned that the origin of raga Asa have not been traced so far, by our musicologists. This raga also may well have been gifted to us by the Greeks.

The Gurus advocated reposeful style of singing Shabads, as stated by Guru Arjan on page- 409 of Guru Granth Sahib:

Japee-e Sahaj dhuni haan

" O yes, repeat his praise in tranquil tunes."

The traditional ragies avoid intricacies of music and render Kirtan in slow, long- drawn tones with suitable pauses,which has given wide currency to the saying:

Gurbaani Kirtan tikwaan te bari khhich waalaa hai

" Gurbani Kirtan is reposeful, and imparts mental pull towards God."

Asa-di-Var sung in traditional style with natural grace, had been recorded by Bhai Surjan Singh Ji ragi, and Associates on H.M.V. long-playing Discs, Nos: E.C.L.P. 2296-7.

Raga Asa is from the group of Sandhi-Prakasa ragas, ear-marked for singing in predawn hours. Traditionally, Asa-di-Var is to be so timed that the singing of the last Paudi synchronises with the rays of the rising sun, for maximum melodic effect and spritual appeal.

We feel impelled to invite the attention of the readers to the significance of the words *" Sahaj dhuni,"* in the above quotation. Guru Nanak lived and moved in Sahaj. He composed Shabads in a mood of serenity bordering on trance. His suceessors meticulously followed his style of living and composing their Banies. They even used "Nanak" as their Pen-Name in the spirit of self-effacement. Max Arthur Macauliffe has stated in his monumental work, " The Sikh Religion", that Guru Amar Das selected Ram Das to be next in the line of the Gurus, primarily because of his excellence in devotional singing. His style of singing is defined by Guru Arjan in the following verse taken from his string of letters in raga Majh as in Guru Granth Sahib:

Teraa mukh Suhaawaa jio,
Sahaj dhun Baani.

" Your appearance is immaculate, and you sing Shabads in tranquil tones."

Guru Arjan further enhanced the quality of serenity by evolving the Jodi (Tabla) and the Sarinda (a 3-stringed violin). The beats of the Jodi being softer and more subtle, as compared with those of Dholak (a 2-sided drum) helped to smoothen the rhythmic angularities. Added to this were the long-drawn sonorities of the strings, played with a bow, which caused a sustained tonal pull towards the Lord. The traditional ragies imparted this reposeful style to their pupils from generation to generation. Hence, we still notice that out of the two main elements of music that is, the Melody and the Rhythm, the former predominates, in the rendition of Gurbani Kirtan by the traditional ragies.

Unfortunately, Harmonium found its way into the Punjab, after the Sikh Raj, to the detriment of Indian classical music in general and Sikh sacred music in particular. Due to its rigid notes, the Harmonium could not produce the "Srutis", or microtones, indispensable for creating delicate nuances of Indian classical music. Hence, the Harmonium was ceremoniously ousted from the halls of the All India Radio, soon after independence. But only after a few years it was again ushered in, because the easy-going musicians found it difficult to sing without the aid of this, "chest of whistles". The ragies double this default by using two Harmoniums. It will be blessing if the ragies could be persuaded to discard both the Harmoniums, or atleast use one Harmonium alongwith a Sarinda. Another string could be added to it if accoustically considered necessary. The remaining open surface of the key-board also could be covered, as that of violin, while maintaining its traditional shape intact.

Thus we will be able to revive the sonorities which contributed to peace and serenity as considered best by the Gurus.

Asa-di-Var is comprised of twenty-four units. The constituents of all the units are in raga Asa, and are sung with slightly varied styles, as detailed below in the order of their sequence :

(a) **Chhants** (Quatrains): These were composed by the fourth Guru, Ram Das. The poetry is of delicate sensibility, overflowing with spiritual feeling, and note-worthy for appealing melody based on smoothly inter-related notes.

(b) **Saloks** (Staves): These are poems of varying lengths, divided unevenly in the twenty-four units. Practically all of these were composed by Guru Nanak. These are simply recited by the two ragies and Jodi player in extra long-drawn tones in a leisurely rhythm. The Harmonium is lightly played to provide the drone.

(c) **Paudies** (Stanzas): All the twenty-four Paudies are the composition of Guru Nanak. These are first sung by the ragies in duet in conformity with the tune of the Var pertaining to tunda Asraj, in medium tempo. Thses are then plainly recited in metre, by the drummer at a slow pace, after inviting the audiance with the phrase: *Bolnaa ji Wah-e-Guru* (Please utter Wah-e-Guru). The sub-phrase at the end of each Paudi, which is an epitome of the theme, is repeated both while singing and while reciting. No instruments are played during the plain recital, which is meant to make the message clear.

Occasionally, a Shabad in any of the early morning ragas is sung at the conclusion of a Paudi. A little more freedom is now allowed to the ragies to exercise their musical talent, but tonal acrobatics are still avoided. This adds further variation to the marathon performance, which lasts for about two hours, thus sustaining the interest of the congregation. ■

Courtesy: Mrs. Surinder Kaur w/o Daljit Singh, 'Bishan Niwas', College Road, Ludhiana

RANBRO

RAINBRO BRAKES INDIA LI

Manufacturer of :
Brake Linings & Clutch Facings

Registered Office :
S.C.O. 116-117, Sector : 8-C, Chandigarh 160 018
Phone : (O) 544065, 545451 Fax : +91-072-773604

Works :
Vill. Alamgir, Sattarpur Road, Near Lalru,
Teh. Rajpura, Distt. Patiala Phone : 0171 - 79138

ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਵੇਰਵਾ

ਪੇਸ਼ਕਸ਼ :- ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਚੋਪੜਾ

ਅੰਕ	ਰਾਗ	ਤਾਲ	ਸ਼ਬਦ	ਰਚਨਾਕਾਰ
ਜੂਨ '89	ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ	ਰੂਪਕ	ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਜੀਉ ਜਲਿ ਬਲਿ ਜਾਓ	ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ
ਜੁਲਾਈ	ਮਾਝ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਹਰਿ ਜਨ ਸੰਤ ਮਿਲਹੁ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ॥	ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਅਗਸਤ	ਗਉੜੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਅਬ ਮੋਹਿ ਜਲਤ ਰਾਮ ਜਲੁ ਪਾਇਆ ॥	ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ.ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ
ਸਤੰਬਰ	ਆਸਾ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਪਾਤੀ ਤੋਰੈ ਮਾਲਿਨੀ	ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ.ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ
ਅਕਤੂਬਰ	ਗੂਜਰੀ	ਕਹਿਰਵਾ	ਪੂਤਾ ਮਾਤਾ ਕੀ ਆਸੀਸ	ਮਾਸਟਰ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ
ਨਵੰਬਰ	ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਯਹ ਮਨੁ ਨੈਕ ਨਾ ਕਹਿਓ ਕਰੈ	ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਦਸੰਬਰ	ਬਿਹਾਗੜਾ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਸੁਣਿ ਵਡਭਾਗੀਆ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਰਾਮ	ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਜਨਵਰੀ '90	ਵਡਹੰਸ	ਦਾਦਰਾ	ਮਿਲਿ ਜਲੁ ਜਲਹਿ ਖਟਾਨਾ ਰਾਮ	ਸ੍ਰ. ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਮਾਰਚ	ਭੈਰਵ	ਝਪਤਾਲ	ਊਠਤ ਸੁਖੀਆ ਬੈਠਤ ਸੁਖੀਆ	ਸ੍ਰ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਚੋਪੜਾ
	ਗੂਜਰੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਠਾਕੁਰ ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਆਹਿ ਨ ਮੋਰਾ	ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਅਪ੍ਰੈਲ	ਹੰਸ ਧੁਨੀ	ਦਾਦਰਾ	ਜੋਬਨ ਜਾਂਦੇ ਨ ਡਰਾਂ	ਪ੍ਰੋ. ਜੀ. ਐਸ. ਸਹਿਗਲ
	ਬਿਲਾਵਲ	ਝਪ	ਮੂ ਲਾਲਨ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤ ਬਨੀ	ਸ੍ਰ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਚੋਪੜਾ
ਮਈ	ਸਿੰਧੜਾ	ਝਪ	ਅੰਤੁਨ ਪਾਵਤ ਦੇਵ ਸਭੈ	ਸ੍ਰ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਚੋਪੜਾ
	ਲਲਿਤ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਮਾਘ ਬਿਖੇ ਮਿਲ ਕੈ ਹਰੀ	ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ (ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ)
ਜੂਨ	ਬਿਲਾਵਲ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਦਾਸ ਤੇਰੇ ਕੀ ਬੇਨਤੀ	ਭਾਈ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਚੰਦਨ
	ਸਾਰੰਗ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਠਾਕੁਰ ਤੁਮ ਸਰਣਾਈ ਆਇਆ	ਸ੍ਰ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਚੋਪੜਾ
ਜੁਲਾਈ	ਮਧੂਵੰਤੀ ਬਰਿੰਦਾ ਬਨੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਮਾਸ ਅਸੂ ਹਮ ਕਾਨ੍ਹ ਕੇ ਸੰਗ ਖੇਲਤ	ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ (ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ)
	ਸਾਰੰਗ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਮੋਹਨੀ ਮੋਹਤ ਰਹੈ, ਨਾ ਹੋਰੀ	ਭਾਈ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਚੰਦਨ
ਅਗਸਤ	ਅਲਹੀਆ			
	ਬਿਲਾਵਲ	ਰੂਪਕ	ਕਵਨ ਸੰਜੋਗ ਮਿਲਉ ਪ੍ਰਭ ਅਪਨੇ	ਭਾਈ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਚੰਦਨ
	ਤੁਖਾਰੀ	ਕਹਿਰਵਾ	ਸਾਵਨ ਸਰਸ ਮਨਾ	ਸ੍ਰ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਚੋਪੜਾ
	ਆਸਾ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਅਮੋਲਾ	ਹਿੰਦੀ
ਸਤੰਬਰ	ਕਲਿਆਣ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰਾ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜਾਣੁ	ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਅਕਤੂਬਰ	ਭਿੰਨ ਸ਼ੜਜ	ਦਾਦਰਾ	ਹਥੁ ਨ ਲਾਇ ਕੰਸੁਭੜੇ ਜਲਿ ਜਾਸੀ ਢੋਲਾ	ਪ੍ਰੋ. ਜੀ.ਐਸ. ਸਹਿਗਲ
	ਭੂਪਾਲੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਹੇ ਰਵਿ ਹੇ ਸਸਿ (ਹਿੰਦੀ)	ਸ. ਆਵਤ ਸਿੰਘ
ਨਵੰਬਰ	ਬਗੇਸ਼ਰੀ	ਇਕਤਾਲ	ਅਬ ਰਾਖੁਹ ਦਾਸ ਭਾਟ ਕੀ ਲਾਜ	ਗਿਆਨੀ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਦਸੰਬਰ '90	ਤਿਲੰਗ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਤਉ ਦਰਸਨ ਕੀ ਕਰਉ ਸਮਾਇ	(ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ

ਜਨਵਰੀ '91	ਆਸਾ	ਕਹਿਰਵਾ	ਗੁਰੁ ਮੇਰੇ ਸੰਗਿ ਸਦਾ ਹੈ ਨਾਲੇ	ਸ੍. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਧੰਨਵਾਦ ਮਾ: ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ
	ਟੋਡੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਹਰਿ ਹਰਿ ਚਰਨ ਰਿਦੈ ਉਰਧਾਰੇ	ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਫਰਵਰੀ	ਬਸੰਤ	ਪੜਤਾਲ	ਮਉਲੀ ਧਰਤੀ ਮਉਲਿਆ ਆਕਾਸੁ	ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
	ਬਸੰਤ		ਮਾਈ ਮੈ ਧਨੁ ਪਾਇਓ ਹਰਿ ਨਾਮੁ	ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਮਾਰਚ	ਧਨਾਸਰੀ			
	ਭੈਰਵੀ ਅੰਗ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਕਾਹੇ ਰੇ ਬਨ ਖੋਜਨ ਜਾਈ	ਭਾਈ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਚੰਦਨ
ਅਪਰੈਲ	ਕੇਦਾਰਾ	ਤਿਨਤਾਲ	ਸਰਨੀ ਆਇਓ ਨਾਥ ਨਿਧਾਨ	ਸ੍. ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਐਮ.ਏ.
ਮਈ	ਆਸਾ	ਝਪਤਲ	ਪਾਵਤ ਰਲੀਆ ਜੋਬਨਿ ਬਲੀਆ	ਸ੍. ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਐਮ.ਏ.
ਜੂਨ	ਧਨਾਸਰੀ	ਰੂਪਕ	ਮੇਰੇ ਮਾਥੈ ਲਾਗੀ ਲੇ ਧੂਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਚਰਨਨ ਕੀ	ਸ੍. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਜੁਲਾਈ	ਕਲਿਆਣ	ਦਾਦਰਾ	ਤੇਰੈ ਮਾਨਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਮਾਨ	ਸ੍. ਉਤਮ ਸਿੰਘ
ਅਗਸਤ	ਸਾਰੰਗ	ਇਕਤਾਲ	ਨਾਮੁ ਭਗਤਿ ਮਾਗੁ ਸੰਤ ਤਿਆਗਿ ਸਗਲ ਕਾਮੀ	ਸ੍. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਸਤੰਬਰ	ਮਾਝ	ਇਕਤਾਲ	ਕਹਿਆ ਕਰਣਾ ਦਿਤਾ ਲੈਣਾ	ਸ੍. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਅਕਤੂਬਰ	ਕਹਿਰਵਾ	ਆਸਾ	ਬਿਰਥਾ ਕਹਉ ਕਉਨ ਸਿਉ ਮਨ ਕੀ	ਸੰਤ ਸਰਵਨ ਸਿੰਘ ਗੰਧਰਵ
ਨਵੰਬਰ	ਪਹਾੜੀ	ਦਾਦਰਾ	ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟਿਆ, ਮਿਟੀ ਧੁੰਧ ਜਗਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਆ	ਸੰਘ ਸਰਵਨ ਸਿੰਘ ਗੰਧਰਵ
	ਵਡਹੰਸ/ਸਾਰੰਗ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਹਰਿ ਹਰਿ ਸੰਤ ਜਨਾ ਕੀ ਜੀਵਨਿ	ਸ੍. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੰਬਈ
ਦਸੰਬਰ	ਬਿਹਾਗੜਾ	ਰੂਪਕ	ਹਰਿ ਕੀ ਗਤਿ ਨਹਿ ਕੋਊ ਜਾਨੈ	ਸ੍. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਜਨਵਰੀ '92	ਤਿਲੰਗ	ਰੂਪਕ	ਚੇਤਨਾ ਹੈ ਤਉ ਚੇਤ ਲੈ	ਸ੍. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਧੰਨਵਾਦ ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਫਰਵਰੀ	ਯਮਨ			
	ਕਲਿਆਣ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਮੇਰੇ ਲਾਲਨ ਕੀ ਸੋਭਾ	ਪ੍ਰੋ. ਕਰਨਬੀਰ ਕੌਰ
ਮਾਰਚ	ਬਸੰਤ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਬਸੰਤ ਚੜਿਆ ਫੂਲੀ ਬਨਰਾਇ	ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
	ਬਸੰਤ	ਸੂਲਫਾਕ	ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਗ੍ਰਿਹਿ ਬਸੰਤ	ਪ੍ਰਿ. ਦਇਆਲ ਸਿੰਘ
ਅਪਰੈਲ	ਬਸੰਤ	ਸੂਲਫਾਕ	ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਮਉਲਿਆ ਸਦ ਬਸੰਤੁ	ਪ੍ਰਿ. ਦਇਆਲ ਸਿੰਘ
	ਸੂਹੀ	ਤਿਨਤਾਲ	ਸੋ ਸੰਜੋਗੁ ਕਰਉ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ	ਬੀ. ਸੀਮਾ ਕੌਰ (English)
ਮਈ	ਸਾਰੰਗ	ਤਿਨਤਾਲ	ਮਾਈ ਰੀ ਮਨੁ ਮੇਰੋ ਮਤਵਾਰੋ	ਪ੍ਰੋ. ਕਰਨਬੀਰ ਕੌਰ
ਜੂਨ	ਗਉੜੀ			
	ਪੂਰਬੀ ਅੰਗ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਏਕਾ ਟੇਕ ਮੇਰੈ ਮਨਿ ਚੀਤ	ਸ੍. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
	ਬਿਲਾਵਲ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਧੀਰਉ ਦੇਖਿ ਤੁਮਾਰੇ ਰੰਗਾ	ਪ੍ਰੋ. ਕਰਨਬੀਰ ਕੌਰ
ਜੁਲਾਈ	ਮਲਾਰ	ਦਾਦਰਾ	ਮੋ ਕਉ ਤੂੰ ਨ ਬਿਸਾਰਿ	ਪ੍ਰੋ. ਕਰਨਬੀਰ ਕੌਰ
ਅਗਸਤ	ਗੋਂਡ	ਸੂਲਫਾਕ	ਮਤ ਕੋ ਭਰਮਿ ਭੂਲੈ ਸੰਸਾਰਿ	ਸ੍. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
	ਮੁਲਤਾਨੀ	ਇਕਤਾਲ	ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ	ਪ੍ਰੋ. ਕਰਨਬੀਰ ਕੌਰ
ਸਤੰਬਰ	ਭੈਰਉ	ਸੂਲਫਾਕ	ਜੋ ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸੋ ਰੋਗੀ	ਸ੍. ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ, ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ

	ਪ੍ਰਭਾਤੀ	ਸੂਲਫਾਕ	ਲੋਗਾ ਭਰਮਿ ਨ ਭੂਲਹੁ ਭਾਈ	ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ
ਅਕਤੂਬਰ	ਸ੍ਰੀ	ਚਾਰਤਾਲ	ਤੋਹੀ ਮੋਹੀ ਮੋਹੀ ਤੋਹੀ	ਸ੍ਰ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਨਵੰਬਰ	ਸਾਰੰਗ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਮਨ ਕਰਿ ਕਬਹੂ ਨ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਇਓ	ਸ੍ਰ. ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ
ਦਸੰਬਰ	ਤਿਲੰਗ	ਦਾਦਰਾ	ਐਸਾ ਬਾਜੀ ਸੈਸਾਰ ਨੇ ਚੇਤੇ ਹਰਿ ਨਾਮਾ	ਸ੍ਰ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
	ਬਸੰਤ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਨਾਨਕ ਤਿਨਾ ਬਸੰਤ ਹੈ	ਕਰਨਬੀਰ ਕੌਰ
ਜਨਵਰੀ '93	ਮਾਰਵ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਏਕ ਰਤੀ ਬਿਨੁ ਏਕ ਰਤੀ ਕੇ	ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ
	ਮਾਲਕੌ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਅੰਤ ਕੇ ਨਾਗੇ ਹੀ ਪਾਇ ਪਧਾਰੇ	ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ
	ਭੈਰਵ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਅੰਤ ਕੋ ਅੰਤ ਕੇ ਧਾਮ ਸਿਧਾਰੇ	ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ
	ਬਿਹਾਗੜਾ	ਰੂਪਕ	ਏਕ ਰਤੀ ਬਿਨ ਏਕ ਨ ਦੇਖੇ	ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ
	ਅਹੀਰ ਭੈਰਊ	ਦਾਦਰਾ	ਤਿਆਗ ਜਹਾਨ ਨਿਦਾਨ ਚਲੈਂਗੇ	ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ
	ਭੂਪਾਲੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਸਭ ਕੇ ਸਿਰਨਾਇਕ	ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ
	ਪੂਰੀਆ ਧਨਾਸਰੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਸਤ੍ਰ ਸਭੈ ਅਵਲੇਕ ਚਪੈਂਗੇ	ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ
	ਮਧੁਵੰਤੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਤੇ ਨਰ ਫੇਰ ਨ ਦੇਹ ਧਰੈਂਗੇ	ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ
	ਭੈਰਵੀ	ਦਾਦਰਾ	ਸਾਚ ਕਹੋਂ ਸੁਨ ਲੇਹੁ ਸਭੈ ਜਿਨ	ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ
	ਸ਼ਾਮ ਕੇਦਾਰਾ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕੋ ਭੇਦ ਨ ਪਾਇਓ	ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ
ਫਰਵਰੀ	ਧਨਾਸਰੀ	ਰੂਪਕ	ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਰੂੜੋ ਰੂਪ ਰੂੜੋ	ਪ੍ਰੋ. ਕਰਨਬੀਰ ਕੌਰ
ਮਾਰਚ	ਭੈਰਵੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਸੁਪਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ	ਪ੍ਰੋ. ਕਰਨਬੀਰ ਕੌਰ
ਅਪਰੈਲ	ਕੇਦਾਰਾ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਬਿਸਰਤ ਨਾਹਿ ਮਨ ਤੇ ਹਰੀ	ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਮਈ	ਆਸਾ	ਰੂਪਕ	ਰਤੇ ਇਸਕ ਖੁਦਾਇ	ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਜੁਲਾਈ	ਸ੍ਰੀ	ਰੂਪਕ	ਹਰਿ ਬਿਨ ਜੀਉ ਜਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ	ਭਾਈ ਅਤਵਾਰ ਸਿੰਘ ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ
	ਸ੍ਰੀ	ਰੂਪਕ	ਪ੍ਰਾਣੀ ਤੂੰ ਆਇਆ ਲਾਹਾ ਲੈਣਿ	ਸ੍ਰ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਐਬਟਾਬਾਦ
ਅਗਸਤ	ਸ੍ਰੀ	ਚਾਰਤਾਲ	ਤੋਹੀ ਮੋਹੀ ਮੋਹੀ ਤੋਹੀ	ਸ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਐਬਟਾਬਾਦ
	ਸ੍ਰੀ	ਦਾਦਰਾ	ਸਾਹਿਬ ਨਿਤਾਨਿਆ ਕਾ ਤਾਣ	ਸ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਐਬਟਾਬਾਦ
ਅਕਤੂਬਰ	ਬਿਲਾਵਲ		ਕਵਨ ਸੰਜੋਗ ਮਿਲਉ ਪ੍ਰਭ ਅਪਨੇ	ਜੀ. ਐਸ. ਸਰਦਾਰ
ਜਨਵਰੀ '94	ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨੜਾ	ਤਿਨਤਾਲ	ਬਿਸਰਿ ਗਈ ਸਭਿ ਤਾਤਿ ਪਰਾਈ	ਮਾਸਟਰ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ
	ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨੜਾ	ਤਿਨਤਾਲ	ਕੀਰਤਿ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਗਾਉ ਮੇਰੀ ਰਸਨਾ	ਮਾਸਟਰ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ
ਫਰਵਰੀ	ਬਿਲਾਵਲ	ਕਹਿਰਵਾ	ਊਚ ਅਪਾਰ ਬੇਅੰਤ ਸੁਆਮੀ	ਜੀ. ਐਸ. ਸਰਦਾਰ
ਮਾਰਚ	ਬਸੰਤ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਮਉਲੀ ਧਰਤੀ ਮਉਲਿਆ ਆਕਾਸ	ਪ੍ਰੋ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਮਈ	ਮਲਾਰ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਬਰਸ ਘਨਾ ਮੇਰਾ ਮਨ ਭੀਨਾ	ਬੀ. ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ
ਜੂਨ	ਜੈਜਾਵੰਤੀ	ਇਕਤਾਲ	ਰਾਮ ਸਿਮਰ ਰਾਮ ਸਿਮਰ ਇਹੋ ਤੇਰੈ ਕਾਜਿ ਹੈ	

ਜੁਲਾਈ	ਲਲਿਤ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਤੇਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਤੋ ਨਾਹੀ	ਜੀ.ਐਸ.ਸਰਦਾਰ
ਅਗਸਤ	ਧਨਾਸਰੀ (ਕਾਫੀ)	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਕਾਹੇ ਰੇ ਬਨ ਖੋਜਨ ਜਾਈ	ਪ੍ਰੋ.ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ
ਸਤੰਬਰ	ਬਿਹਾਗੜਾ	ਦਾਦਰਾ	ਸੁਨਹੁ ਬਿਨੰਤੀਆਂ ਸੁਆਮੀ ਮੇਰੇ ਰਾਮ	ਪ੍ਰਿ.ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ
ਅਕਤੂਬਰ	ਵਡਹੰਸ	ਇਕਤਾਲ	ਮੇਰੈ ਮਨਿ ਮੇਰੈ ਮਨਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ਲਗਾਈ	ਪ੍ਰੋ.ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਨਵੰਬਰ	ਧਨਾਸਰੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਘਰ ਬਾਹਰਿ ਤੇਰਾ ਭਰਵਾਸਾ	ਪ੍ਰੋ.ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਜਨਵਰੀ '95	ਸੋਰਠਿ	ਝਪਤਾਲ	ਸੂਖ ਮੰਗਲ ਕਲਿਆਣ ਸਹਜ ਧੁਨਿ	ਜੀ.ਐਸ.ਸਰਦਾਰ
ਫਰਵਰੀ	ਆਸਾ	ਇਕਤਾਲ	ਗੁਰਹਿ ਦਿਖਾਇਓ ਲੋਇਨਾ	ਜੀ.ਐਸ.ਸਰਦਾਰ
ਮਾਰਚ	ਤਿਲੰਗ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਤਉ ਦਰਸਨ ਕੀ ਕਰਉ ਸਮਾਇ	ਪ੍ਰਿ.ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ
ਅਪਰੈਲ	ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਪ੍ਰਭ ਇਹੈ ਮਨੋਰਥ ਮੇਰਾ	ਪ੍ਰੋ.ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਮਈ	ਬਿਲਾਵਲ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਹਰਿ ਉਤਮੁ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਗਾਇਆ ਕਰਿਨਾਦੁ ਬਿਲਾਵਲ ਰਾਗ	
ਜੂਨ	ਰਾਮਕਲੀ	ਝਪਤਾਲ	ਸਾਜਨੜਾ ਮੇਰਾ ਸਾਜਨੜਾ	ਡਾ. ਹਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਡਾਕਟਰ ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ
	ਰਾਮਕਲੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਮਨ ਰਾਮ ਨਾਮਾ ਬੇਧੀਅਲੇ	ਪ੍ਰੋ.ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਜੁਲਾਈ	ਧਨਾਸਰੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਬੰਦਨਾ ਹਰਿ ਬੰਦਨਾ	ਪ੍ਰਿ.ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ
	ਧਨਾਸਰੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਸਾਧੋ ਇਹੁ ਜਗੁ ਭਰਮ ਭੁਲਾਨਾ	
ਅਗਸਤ	ਤਿਲੰਗ	ਦਾਦਰਾ	ਮੀਰਾਂ ਦਾਨਾ ਦਿਲ ਸੋਚ	ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਧਰਮਕੋਟ
ਸਤੰਬਰ	ਸੋਰਠ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਸਿਮਰ ਸਿਮਰ ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ	ਜੀ.ਐਸ.ਸਰਦਾਰ
	ਸੋਰਠ	ਝਪਤਾਲ	ਸੂਖ ਮੰਗਲ ਕਲਿਆਣ	ਜੀ.ਐਸ ਸਰਦਾਰ
ਅਕਤੂਬਰ	ਬਿਲਾਵਲ	ਕਹਿਰਵਾ	ਅਪਨੇ ਸੇਵਕ ਕਉ ਕਬਹੁ ਨ ਬਿਸਾਰਹੁ	ਪ੍ਰੋ.ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੀਲਮ
ਨਵੰਬਰ	ਧਨਾਸਰੀ(ਕਾਫੀ)	ਇਕਤਾਲ	ਗੋਪਾਲ ਤੇਰਾ ਆਰਤਾ	ਪ੍ਰੋ.ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਦਸੰਬਰ	ਗੁਣਕਲੀ	ਢਾਈਤਾਲ	ਸੋ ਕਿਮ ਮਾਨਸ ਰੂਪ ਕਹਾਏ	ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ
ਜਨਵਰੀ '96	ਬਸੰਤ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਬਸੰਤ ਚੜਿਆ ਫੂਲੀ ਬਨਰਾਇ	ਪ੍ਰਿ.ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ
ਫਰਵਰੀ	ਬਸੰਤ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਐਸੀ ਭਵਰਾ ਬਾਸੁ ਲੇ	ਸ੍ਰ.ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਧਰਮਕੋਟ
	ਰਾਮਕਲੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਰੇ ਮਨ ਓਟ ਲੇਹੁ ਹਰਿਨਾਮਾ	ਸ੍ਰ.ਅਰਵਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਮਾਰਚ	ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨੜਾ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਬਿਸਰਿ ਗਈ ਸਭ ਤਾਤਿ ਪਰਾਈ	ਬੀ.ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ
	ਗੂਜਰੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਠਾਕੁਰ ਹੋਇ ਆਪਿ ਦਇਆਲ	ਡਾਕਟਰ ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ
ਅਪਰੈਲ	ਗਉੜੀ ਭੀ			
	ਸੋਰਠਿ ਭੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਰੇ ਜੀਅ ਨਿਲਜ ਲਾਜ ਤੋਹਿ	ਪ੍ਰੋ.ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
	ਬਿਲਾਵਲ	ਦਾਦਰਾ	ਸਿਮਰਿ ਮਨਾ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਚਿਤਾਰੇ	ਪ੍ਰਿ.ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ
ਮਈ	ਗਉੜੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਸਾਧੋ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਗੁਨ ਗਾਉ	ਪ੍ਰੋ.ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
	ਆਸਾ	ਕਹਿਰਵਾ	ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ ਜੀਵਾ ਸੋਇ ਤੁਮਾਰੀ	ਸੰਤ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ
ਜੂਨ	ਸੂਹੀ ਲਲਿਤ	ਰੂਪਕ	ਹਥੁ ਨ ਲਾਇ ਕ ਸੁੰਭੜੇ	ਪ੍ਰਿ.ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਕਰੀਰ
ਜੁਲਾਈ	ਬਿਭਾਸ	ਫਰੋਦਸਤ	ਹਮਰੇ ਜਗ ਜੀਵਨ ਹਰਿ ਪ੍ਰਾਨ	ਉਸਤਾਦ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਅਗਸਤ	ਗਉੜੀ			
	ਗੁਆਰੇਰੀ	ਤਿੰਨ ਤਾਲ	ਅਮ੍ਰਿਤ ਰਸਨਾ ਪੀਉ ਪਿਆਰੀ	ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਸਤੰਬਰ	ਭੈਰਉ	ਸੂਲਫਾਕ	ਰਾਖਾ ਏਕ ਹਮਾਰਾ ਸੁਆਮੀ	ਭਾਈ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਪਤੰਗ
	ਗਉੜੀ			
	ਗੁਆਰੇਰੀ	ਪੜਤਾਲ	ਅਬ ਮੋਹਿ ਖੂਬ ਵਤਨ ਗਹ ਪਾਈ	ਭਾਈ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਪੰਤਗ
	ਆਸਾ	ਦੀਪ ਚੰਦੀ	ਹਰਿ ਕਾ ਬਿਲੋਵਨਾ	ਭਾਈ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਪੰਤਗ
ਅਕਤੂਬਰ	ਆਸਾ	ਦਾਦਰਾ	ਕੀ ਵਿਸਰਹਿ ਦੁਖੁ ਬਹੁਤਾ ਲਾਗੈ	ਸੰਤ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ
ਨਵੰਬਰ	ਬਿਹਾਗ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਅਤਿ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮਨ ਮੋਹਨਾ	ਪੰ. ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਤਿਰਵੇਦੀ
	ਤਿਲੰਗ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਆਇ ਮਿਲੁ ਗੁਰ ਸੁਖਿ	ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ
ਦਸੰਬਰ	ਸੂਹੀ	ਦਾਦਰਾ	ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬ ਤੂ ਮੈ ਮਾਣ-ਨਿਮਾਣੀ	ਬੀ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ
	ਆਸਾ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਦਰਸਨ ਮਾਗਉ ਦੇਹਿ ਪਿਆਰੇ	ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਜਨਵਰੀ '97	ਪਟਦੀਪ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ	ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ
	ਦੇਸ਼ਕਾਰ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਮਾਤੇ ਮਤੰਗ ਜਰੇ ਜਰ ਸੰਗ	ਪ੍ਰਿ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ
ਫਰਵਰੀ	ਬਹਾਰ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਕਲ ਤਾਰਨ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਆਯਾ	ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ
	ਜੈ ਜੈਵੰਤੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਰਾਮ ਸਿਮਰ ਰਾਮ ਸਿਮਰ ਇਹੈ ਤੇਰੈ ਕਾਜਿ ਹੈ	ਪ੍ਰੋ. ਕਰਨਬੀਰ ਕੌਰ
ਮਾਰਚ	ਲਲਿਤ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਕੁਪੀਨ ਮਾਤ੍ਰ ਦਈ ਜਉ ਮੁਨੀਸਰਹਿ	ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਐਬਟਾਬਾਦ
	ਖਮਾਚ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਚਿਤ ਸੁਚਿਤ ਸੁ ਸਾਜਨੁ ਚਾਹੀਐ	ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਐਬਟਾਬਾਦ
ਅਪਰੈਲ	ਸੂਹੀ (ਕਾਫੀ)	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਆਵਹੁ ਸਜਨਾ ਹਉ ਦੇਖਾ ਦਰਸਨ ਤੇਰਾ	ਪੰ. ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਤਿਰਵੇਦੀ
	ਬਸੰਤ (ਮਾਰਵਾ)	ਰੂਪਕ	ਤੁਮ ਸਾਚੁ ਧਿਆਵਹੁ ਮੁਗਧ ਮਨਾ	ਸ੍ਰ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਮਈ	ਭੀਮ ਪਲਾਸੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਚਿੰਤਾ ਤਾ ਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੋ ਅਨਹੋਣੀ ਹੋਇ	ਡਾ. ਹਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ
	ਧਨਾਸਰੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਬੰਦਨਾ ਹਰਿ ਬੰਦਨਾ	ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਜੂਨ	ਵਿਰੰਦਾਵਨੀ			
	(ਸਾਰੰਗ)	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਮਨ ਕਰਿ ਕਬਹੂ ਨ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਇਓ	ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ
	ਭੂਪਾਲੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਕਬੀਰ ਮੇਰਾ ਮੁਝ ਮਹਿ ਕਿਛ ਨਹੀ	ਡਾ. ਹਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਜੁਲਾਈ	ਆਸਾਵਰੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਮਾਈ ਮੋਰੋ ਪ੍ਰੀਤਮ ਰਾਮ ਬਤਾਵਹੁ ਰੀ ਮਾਈ	ਪ੍ਰਿ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ
	ਆਸਾ	ਕਹਿਰਵਾ	ਮਾਧਉ ਸਤਸੰਗਤਿ ਸਰਨਿ ਤੁਮਾਰੀ	ਪ੍ਰਿ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ
ਅਗਸਤ	ਸੂਰਦਾਸੀ ਮਲਾਰ	ਇਕ ਤਾਲ	ਗੁਨ ਗੋਪਾਲ ਗਾਉ ਨੀਤ	ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
	ਸੂਰਦਾਸੀ ਮਲਾਰ	ਧ੍ਰੁਪਦ	ਹੇ ਗੋਬਿੰਦ ਹੇ ਗੋਪਾਲ	ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਸਤੰਬਰ	ਗੂਜਰੀ ਟੋਡੀ	ਦਾਦਰਾ	ਮਾਈ ਮੇਰੇ ਮਨ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤ	ਸ੍ਰ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
	ਟੋਡੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਪ੍ਰੇਮ ਪਟੋਲਾ ਤੈ ਸਹਿ ਦਿਤਾ	ਡਾ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ
ਅਕਤੂਬਰ	ਸੂਹੀ	ਰੂਪਕ	ਹਰਿ ਪਹਿਲੜੀ ਲਾਵ	ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜਤ ਸਿੰਘ
	ਬ੍ਰਿੰਦਾਵਨੀ ਸਾਰੰਗ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਠਾਕੁਰ ਤੁਮ ਸਰਨਾਈ ਆਇਆ	ਸ੍ਰ. ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਨਵੰਬਰ	ਧਨਾਸਰੀ (ਕਾਫੀ)	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਜਿਹਵਾ ਏਕ ਕਵਨ ਗੁਨ ਕਹੀਐ	ਡਾ ਮਿਸ ਮਨਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
	ਮੀਆਂ ਕੀ ਮਲਾਰ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਕਰਉ ਬਿਨਉ ਗੁਰ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ	ਪੰ: ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਤਿਰਵੇਦੀ

ਦਸੰਬਰ	ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨੜਾ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਤੁਮ ਹੋ ਸਭ ਰਾਜਨ ਕੇ ਰਾਜਾ	ਡਾ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ
	ਭੈਰਵ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭ	ਸ: ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਜਨਵਰੀ '98	ਸੋਰਠਿ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਪ੍ਰਭ ਜੂ ਤੋ ਕਹਿ ਲਾਜ ਹਮਾਰੀ	ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
	ਰਾਮਕਲੀ	ਰੂਪਕ	ਰੇ ਮਨ ਐਸੋ ਕਰਿ ਸੰਨਿਆਸਾ	ਸ੍ਰ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਫਰਵਰੀ	ਬਸੰਤ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਗ੍ਰਿਹਿ ਤਾਕੇ ਬਸੰਤ ਗਨੀ	ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ
	ਬਸੰਤ	ਝਪ	ਕਤ ਜਾਈਐ ਰੇ ਘਰ ਲਾਗੋ ਰੰਗ	ਸ੍ਰ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਮਾਰਚ	ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ			
	ਟੋਡੀ	ਇਕਤਾਲ	ਕਉਨ ਕੋ ਕਲੰਕ ਰਹਿਓ	ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
	ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ			
	ਟੋਡੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਮਾਈ ਮੇਰੇ ਮਨ ਕੀ ਪਿਆਸ	ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਅਪਰੈਲ	ਗਉੜੀ ਮਾਲਵਾ	ਫਰੋਦਸਤ	ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਲੇਹੁ ਮੀਤਾ ਲੇਹੁ	ਉਸਤਾਦ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
	ਸਾਰੰਗ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਕਹਾ ਨਰ ਆਪਨੋ ਜਨਮ ਗਵਾਵੇ	ਡਾ. ਮਨਵਿੰਦਰ ਕੌਰ)
ਮਈ	ਜੈਤਸਰੀ	ਦਾਦਰਾ	ਨਾਥ ਕਛੂਅ ਨ ਜਾਨਉ	ਮਾਸਟਰ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ
	ਧਨਾਸਰੀ	ਕਹਿਰਵਾ	ਹੈ ਕੋਊ ਐਸੋ ਹਮਰਾ ਮੀਤੁ	ਮਾਸਟਰ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ
ਜੂਨ	ਤਿਲੰਗ	ਰੂਪਕ	ਸਭ ਊਪਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾਤਾਰ	ਸ: ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ
	ਆਸਾ	ਚੰਚਲ	ਹਰਿ ਕਾ ਬਿਲੋਵਨਾ	ਸ: ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ
ਜੁਲਾਈ	ਗਉੜੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਸਾਧੋ ਮਨ ਕਾ ਮਾਨ	ਪ੍ਰਿ. ਸ. ਸ. ਕਰੀਰ
	ਆਸਾ	ਦਾਦਰਾ	ਤੂ ਮੇਰਾ ਕਰਤਾ ਹਉ ਸੇਵਕੁ ਤੇਰਾ	ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ
ਅਗਸਤ	ਮੀਆਂ ਮਲਾਰ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਘਨੁ ਗਰਜਤ ਗੋਬਿੰਦ ਰੂਪ	ਪ੍ਰਿ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ
	ਭੈਰਉ	ਏਕਤਾਲ	ਬੰਦਨਾ (ਡੰਡਉਤ)	ਸ੍ਰ. ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਸਤੰਬਰ	ਤਿਲੰਗ	ਰੂਪਕ	ਜਾਗੁ ਲੇਹੁ ਰੇ ਮਨਾ	ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ
	ਬਿਲਾਵਲ	ਦਾਦਰਾ	ਸਾਂਤਿ ਪਾਈ ਗੁਰਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪੂਰੇ	ਪ੍ਰਿ: ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ
ਅਕਤੂਬਰ	ਰਾਗ ਸੋਰਠ	ਇਕਤਾਲ	ਜਉ ਤੁਮ ਗਿਰਵਰ ਤਉ ਹਮ ਮੋਰਾ	ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ
	ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ	ਕਹਿਰਵਾ	ਧਨੁ ਸੁਵੇਲਾ, ਜਿਤੁ ਦਰਸਨੁ ਕਰਣਾਂ	ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਨਵੰਬਰ	ਸੋਰਠਿ	ਦਾਦਰਾ	ਗੁਰੂ ਪੂਰਾ ਭੇਟਿਉ ਵਡਭਾਗੀ	ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ
	ਧਨਾਸਰੀ	ਕਹਿਰਵਾ	ਤੁਮ ਦਾਤੇ ਠਾਕੁਰ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ	ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ
	ਟੋਡੀ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਸਤਿਗੁਰ ਆਇਓ ਸਰਣਿ ਤੁਹਾਰੀ	ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ
	ਕਲਿਆਨ	ਤਿੰਨਤਾਲ	ਪ੍ਰਭ ਕੀਜੈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ	ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ
ਦਸੰਬਰ	ਰਾਮਕਲੀ	ਰੂਪਕ	ਗੁਰ ਤਾਰ ਤਾਰਣਿ ਹਾਰਿਆ	ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ
	ਸਾਰੰਗ	ਕਹਿਰਵਾ	ਠਾਕੁਰ ਤੁਮ ਸਰਣਾਈ ਆਇਆ	ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ
	ਸਾਰੰਗ	ਪੜਤਾਲ	ਕਰਤ ਕੇਲ ਬਿਖੈ ਮੇਲ	ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ
	ਭੈਰਉ	ਦਾਦਰਾ	ਗੁਰ ਜੈਸਾ ਨਾਹੀ ਕੋ ਦੇਵ	ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮੁਖ ਢੂਂਢ ਢੂਢੇਦਿਆਂ

(Free Matrimonial Service)

NON-DRINKER, handsome match for a beautiful convent educated Sikh girl (25, 5' 4"), belonging to Khatri family of Mohali, 3 years Advance Diploma Course of Interior Designer, Grad. from Delhi, Lecturer in Polytecnic College, well versed in household affairs, homely, sweet natured, adjustable & soft-spoken. ***Box ; 0065***

PREFERABLY Ramgariah graduate, businessman / service, well settled, height not below 5' 6", for a slim (27, 5' 2"), B.A., B.Ed., N.T.T., Prabhakar, presently doing M.A., Public School Teacher in Mandi Gobindgarh, Rooprah girl. Father, Contractor in Oil Companies. ***Box : 0066***

SUITABLE match for a Ahuja boy (DOB-Mar. 10, 19 71, 5' 10"), St. Xavier's School, Eco.(Hons.) Shriram College of Commerce, M.A. (Eco.) Delhi School of Economics. At present doing Ph.D. in Marketing, Yale University, New Haven, USA. Father well established, Spareparts business,elders migrated from Gujranwala, Pakistan after partition. ***Box : 0067***

SUITABLE match for Ahluwalia girl (DOB-Oct. 18, 1971, 5' 5"), fair, beautiful and smart, B.D.S. from Patiala. Parents Doctors. ***Box : 0068***

SUITABLE match for Gold Medalist, all rounder girl (DOB- 1.7.74, 5' 5"), B.Tech. Computer Science & Engg., I.I.T./Kanpur, at present awarded 5 years Scholarship for Ph.D in Computer Science, University of Texas, USA. Family Gursikh Amritdhari, well settled, Manimajra, Chandigarh. ***Box : 0069***

SUITABLE match for Ahluwalia girl (DOB-10.7.75, 165 cms.), slim, fair having sharp and attractive features. Studied in English medium Public School, B.Sc., persuing M.A.(Maths.), Computer Diploma and doing Ph.D. Father Businessman and settled in Delhi. ***Box : 0070***

WANTED non-drinker Sikh boy for Ramgariah girl (DOB-23.9.70, 161 cms.), fair complexion, pleasing personality, keen interest in household work, M.Com.,D.B.A., Industrial Relations & Personnel Management, M.B.A. (New Port University, California). Father retired S.E. from O.N.G.C. Ltd. and settled in Baroda. ***Box : 0071***

SUITABLE match for a boy (26, 5'-11"), B.E., working in JCT as Engineer. ***Box : 0072***

SUITABLE non-trimmer, non-drinker (may not be a Amritdhari) from Arora/Khatri Gursikh family, preferably Graduate and in good Service or well settled own Business, handsome match for Arora Sikh (24, 5'-1.75"), slim, beautiful, the only girl, B.A., Gyani , One year's 'O' Level Diploma in Computer, doing M.A. and Kirtan knowing. Parents pensioners of Punjab Govt., elders hailing from Layallpur/Sargodha. **Box : 0073**

SUITABLE match for Jat Sikh girl (DOB-3.3.74, 166 cms.), M.A.(Psychology) U.G.C. National Eligibility Test for Lecturership cleared, getting U.G.C. Research Fellowship and doing Research for Ph.D. Convent educated. Father Prof.in Pb.University, mother retired Lecturer. ***Box : 0074***

WANTED well settled Gursikh match from Arora/Khatri family preferably Jalandhar/ Ludhiana, for Arora Sikh slim, Graduate and Diploma in Computer, Girl (24 - 155cms). ***Box : 0075***

SUITABLE non-trimmer, non-drinker match for Arora Sikh Girl (24 - 5'1.3/4") slim, B.A., Diploma in Architectural Assistanceship (3 years), Computer Course - one year 'O' Level, doing M.A. (Part I) and Kirtan knowing. Parents are Govt. Pensioners. Forefathers migrated from Sargodha/Lyallpur Preferred Jalandhar and Ludhiana.***Box : 0076***

Contact : Sardar Harbhajan Singh #1246, Sector : 22 B, Chandigarh

With best complimets from :

Dr. T. Singh (Sethi)
B.Sc., M.B.B.S. (Pune), FCGP

JAS CLINIC

Please visit for Vaccinations and Consultations for HEPATITIS'B'

First Sunday of Every Month
8 a.m. to 1 p.m.

Weekdays : Evening
5.00 p.m. to 8.00 p.m.

Shop No. 318, Sector 37-D Market, Chandigarh 160 036
Phone : 694011 PP (R) 696218

Even 16 years hence
our wedding on the video film shot by Tej......
beautiful moments captured on superfine video films with every detail in colour with sound and music

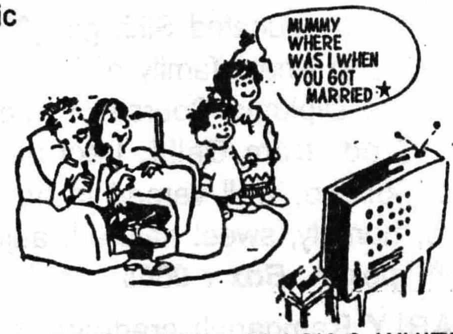

COLOUR PICTURES, BLACK & WHITE PICTURES ARE OUR SPECIALITY ON WEDDING. SAVE HUNDERDS OF RUPEES CONTACT PERSONALLY OR CALL ON US OUTSTATION WEDDINGS COVERAGE ALSO UNDERTAKEN

Colour come alive at Tejee's
STUDIO-17

11, 1st Floor, Sec. 17-E, Chandigarh-160 017 INDIA
Studio & Labs Telephone : 704111,
Mobile : 9814087812 Resi : 544430

With best complimets from :

Colonel Harsharan Singh Sandhu (Retd.)

Convenor
Hotel Association of India
Punjab-Chandigarh Chapter

Hotel Pankaj

Sector : 22, Chandigarh
Phone : Off. 709892 Res. 651091 Fax : 0172-706480
E-Mail : colharsharan@hotmail.com

With best compliments from

RANA GROUP

★ **RANA SUGAR LIMITED**
Set up Sugar Mill in Join Sector with PAIC

★ **RANA POLYCOT LIMITED**
100% EoU Spinning Mill in Joint Sector with PSIDC

Regd. Office : SCO 49-50, Sector 8-C, Madhya Marg,
Chandigarh - 160 018 (INDIA)
Telephone : 0172-54007, 547192, 549509, 772785,
780580
Fax : 0172 - 546809

Golden Past, Golden Future

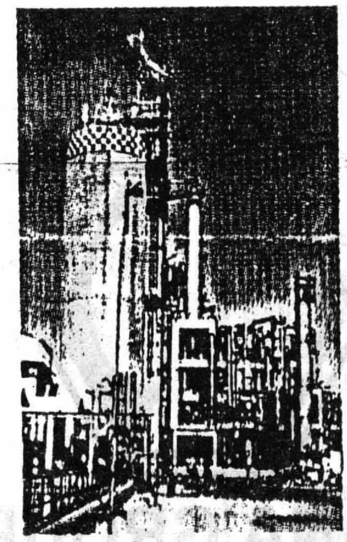

A dream turned into reality.

Achieving self- sufficiency in foodgrain production
was the major premise of fertiliser industry in India.
To ensure timely and proper availability of essential plant nutrients for
increasing crop production, IFFCO took birth in 1967.
With four modern & efficient plants at Kalol
and Kandla in Gujarat, and Phulpur and Aonla in Uttar Pradesh,
IFFCO is the largest producer and marketer of fertilisers in India today.
This is not all, IFFCO has now formulated an action plan " Vision for tomorrow" with
a view to become the largest producer of fertilisers in the world.
IFFCO has contributed in the development of cooperatives and helped
millions of farmers to reap bumper harvest year after year on
sustainable basis, maintaining the soil health.
It is truly the pride of Indian farmers and the cooperative movement.

IFFCO

INDIAN FARMERS FERTILISER COOPERATIVE LIMITED

34, Nehru Place, New Delhi 110 019

INTERADS:D.98

Chanan Singh "Majboor"
Principal
Double M.A. (Music)

Amar Sangeet Vidyala

467 Prembagh, Sutehri Road,
HOSHIARPUR (PB.)

Phone: (O) 24528, (R)24438

Regd. No. Chandigarh Div./42/99 RNI Regd. No. 46788/89 ISSN-002045

STATE OF ART HEARING AIDS
AVAILABLE IN ALL MODELS

BONE CONDUCTION SPECTACLE
AIR CONDUCTION SPECTACLE
IN THE CANAL
BEHIND THE EAR
POCKET MODEL
AND
MANY MORE ATTRACTIVE MODELS

visit

Dr. PREETI AHUJA

Sounds

THE HEARING AID PEOPLE
C - 353, DEFENCE COLONY
NEW DELHI 110 024
PHONE : 011 - 4620485